

2008 : le bilan

L'année 2008 arrive donc à son terme après avoir connu des soubresauts et des drames. Sur le plan des affaires arméniennes, on pense bien sûr aux manifestations de masse de février de la nouvelle opposition, le Congrès National Arménien, conduites par l'ancien président de la république Levon Ter Petrossian ; aux incidents tragiques post-électorales du 1er mars à Yerevan qui ont suivi, avec les morts et les blessés ; le sentiment de malaise à la suite de l'élection présidentielle comme d'ailleurs après chaque élection en Arménie, ce qui démontre qu'il reste encore à faire en matière de démocratie pour amener la confiance.

Il y a eu en août le conflit russo-géorgien, la tentative de bluffer les Russes du président Mikhaïl Saakachvili qui a abouti à la déroute de l'armée géorgienne et la mise sous tutelle par Moscou de l'Ossétie et de l'Abkhazie. Cependant, l'impact de ce court conflit aura été coûteux pour l'économie arménienne (plus de 600 millions de dollars).

Comment, dans cette région de tensions, ne pas aborder la question de la Djavakhétie, ce territoire arménien en terre géorgienne, où la population vit socialement et culturellement appauvrie, méprisée par les pouvoirs publics, une population que Tbilissi s'efforce de déloger en usant de pressions. Au-delà des propos diplomatiques apaisants, les autorités géorgiennes n'en poursuivent pas moins une politique antiarménienne en s'attaquant au sacré : églises, monuments, cimetières arméniens, aidées en cela par leur clergé. Demain, ce seront peut-être d'autres institutions arméniennes qui feront les frais : les théâtres, les écoles, et après-demain... ?

La crise géorgienne retombée, c'était au tour du règlement du conflit du Karabagh d'attirer les regards. Les rumeurs laissent entendre : un retrait des forces arméniennes des territoires libérés depuis 1994 et leur remplacement par un contingent de maintien de la paix ; le retour des réfugiés azéris ; l'ouverture d'un corridor entre l'Arménie et le Karabagh, et la tenue d'un référendum à une date non précisée sur le statut du Karabagh. Par contre, silence sur les centaines de milliers de réfugiés arméniens spoliés, expulsés par la force de Bakou, Soumgaït et autres villes d'Azerbaïdjan. Rien non plus sur le dédommagement qui leur est dû.

Si la justice est lente en Arménie, elle l'est tout autant en Turquie, du moins pour ce qui concerne les affaires de notre communauté. Bien sûr, on continue d'arrêter des suspects pour le meurtre du journaliste arménien Hrant Dink. Un vingtième, frère aîné du cerveau présumé, est sous les verrous. Mais nous le savons, celui-ci, comme les 19 autres sont les lampistes. Les vrais coupables sont protégés. Malgré cela, les avocats de la famille Dink maintiennent leurs affirmations, persuadés de la complicité de forces de sécurité et de la destruction des preuves par la police.

L'automne 2008 aura aussi été marqué par la visite en Arménie du président turc Abdullah Gül et la volonté affichée des parties d'établir des relations diplomatiques. Bien que celles-ci soient encore balbutiantes, une brèche a été ouverte, et voyez avec quelle hâte la diplomatie turque s'y est engouffrée. Occasion inespérée pour elle de tenter de ranger la reconnaissance du génocide dans le placard de l'oubli. Si on peut déduire que le pays arménien a ses

impératifs que la diaspora ignore, gardons-nous de porter un jugement hâtif et brutal sur les choix qui sont faits.

Et ailleurs...

Ce n'est guère mieux, sinon pire. 32 000 milliards évaporés, c'est ce qu'aura coûté la crise financière commencée aux États-Unis et qui a gagné le monde en 2008. L'économie va mal, partout, et en quelques semaines les gouvernements des pays consommateurs ont flambé des milliards pour renflouer leurs banquiers. Ne les a-t-on jamais vus prendre de décisions aussi rapides et aussi radicales pour tenter de sauver l'environnement ou réduire la faim dans le monde ?

Jamais comme en 2008, on aura autant écrit sur les sommes colossales amassées par les tenants du capitalisme sous forme de primes de départ, de stock-options, d'augmentations abusives de salaire ou encore de parachutes dorés. Ces gens arrivent même à dormir la nuit, alors que sous leur matelas, certains possèdent de quoi nourrir 2 milliards d'individus pendant un mois, mais en plus certains autres se permettent d'afficher une morgue et une insolence à l'égard de leurs frères humains. Mais gare ! On a fait des révolutions pour moins que ça. En 2008, la misère n'a

pas été réduite, le Congo est en guerre, le Zimbabwe découvre le choléra, les rivières sont polluées, l'Irak, l'Afghanistan sont toujours en guerre, la liberté en Chine est toujours aussi restreinte après les J. O de Pékin. Finalement, quelle différence notable entre les malheurs du monde d'hier et d'aujourd'hui ?

La bonne nouvelle

Heureusement, il y en a au moins une, elle est sportive. Elle nous vient de ces jeunes joueurs arméniens – Lévon Aronian, Vladimir Hagopian, Artachés Minassian, Tigrane Petrossian et Gabriel Sarkissian dirigés par leur entraîneur Archag Petrossian –, qui ont participé en novembre 2008, avec quel talent, aux Olympiades des Echecs qui se tenait à Dresde, en Allemagne, et qui ont remporté comme en 2006, le titre de champions olympiques par équipe. L'Arménie et toute la Diaspora étaient en liesse. Quel joli cadeau de Noël !

Dans moins de dix jours, 2008 va tirer sa révérence. Le collectif de notre journal est fier de la fidélité et du soutien permanent de ses lecteurs.

Merci à toutes et à tous et très *Bonne Année 2009*.

Gérard Varoujan Dédéyan ◀

Bonne Année et Joyeux Noël !
ՇՆՈՐՀԱԻՈՐ ՆՈՐ ՏԱՐԻ ԵՒ Ս. ԾՆՈՒՆԴ

Andrea Mantegna, L'Adoration des Mages, vers 1500. © The J.Paul Getty Museum.

Femmes Courage Solidarité

Une belle leçon d'amour et d'humilité

La réussite, c'est d'abord et surtout d'être au travail quand les autres vont à la pêche. (Ph. Bouvard)

L'association **Femmes Courage Solidarité***, pour avoir appliqué cette formule, nous invite dans son bulletin de décembre à visiter la région de Mardakert en Artsakh (le nom arménien du Karabagh), à faire un bilan de ses dix années d'action après sa première attribution de vaches. On l'a compris, c'est sur le terrain de l'élevage que se sont portés ses efforts pour venir en aide aux veuves de guerre.

Gohar

Ainsi, roulant sur des routes cahoteuses, défoncées, impraticables par temps de pluie, nous allons à Madaghitz, à la rencontre de l'une d'elles, Nazig. Elle avait reçu en 1999 deux vaches et deux veaux. Elle possède aujourd'hui 5 vaches, 4 veaux, 3 taurillons, 30 moutons, 50 poulets. Avec le produit de ses ventes, elle a pu s'équiper d'un réfrigérateur, d'un téléviseur et acheter des semences pour son potager. Son objectif est de transmettre une vache à chacun de ses quatre enfants le jour de leur mariage. La lecture nous conduit à Haterk, un village de montagne deux fois occupé par les Azéris avant d'être libéré en 1993 ; 47 de ses habitants y ont laissé leurs vies lors des combats. Depuis 1999, Femmes Courage a secouru 29 familles de ce village. Plus loin encore, on s'arrête

Nadia Kebabdjian, Rubyk, Stéphanie

chez Zoya. Elle aussi avait reçu deux vaches et deux veaux, aujourd'hui elle revendique sept vaches et veaux, des poules et des oies. Elle est fière de ses filles qui étudient à Stepanakert. On poursuit notre voyage jusque Aganaberd, un ancien village azéri aujourd'hui peuplé de réfugiés arméniens. Là encore, 19 familles ont été prises en charge par Femmes Courage. La liste est longue des villages ayant reçu la visite de l'association : Nor Garmiravan, Ghazantchi, Dzaghgachene... Depuis dix ans, les animateurs de Femmes Courage, stimulés par le dynamisme et la volonté de collaboration des maires régionaux, parcourent le district de Mardakert pour soulager la détresse des villageois, apportant réconfort aux plus défavorisés, soutien à ceux qui souhaitent sortir de l'assistanat, à l'instar par exemple de ce jeune couple, Kohar et Kévork, décidés à monter leur propre exploitation d'élevage. Et puis, il y a celles et ceux, rares fort heureusement, qui se complaisent dans cette

situation. À ceux-là, il faut expliquer patiemment, donner les moyens de prendre leur existence en mains, les inciter à l'initiative.

En dépit de la situation géographique de beaucoup de villages d'accès difficiles et la pénurie de transport, la plupart des familles ont acquis leur autonomie et s'autosuffisent désormais grâce à la vente des produits de leurs fermes (lait, fromage, bétail, volaille). Cela leur permet surtout de scolariser les enfants, de financer leurs études à l'université, d'améliorer leur habitat, s'offrir quelque modeste élément de confort ou encore d'accéder aux soins médicaux, toutes choses inaccessibles il y a peu encore.

Dix ans d'efforts et de travail acharné, dans des conditions souvent pénibles, ont permis d'apporter un peu de mieux-être à 300 foyers dans 45 différents villages du district de Mardakert. Grâce aux dons, l'association a acheté et distribué 700 vaches et veaux, participant ainsi à la reconstitution du cheptel régional. L'association s'est également structurée. En France, elle a reçu le renfort de jeunes gens tels Armen, ou Stéphanie. Elle a son responsable sur le terrain, Rubyk Tanielyan. Femmes Courage a aussi élargi son champ d'activité. Depuis cinq ans, trois camps aérés ont vu le jour (à Mohratagh, NorMaragha et le troisième à Taline en Arménie), une école primaire a été équipée de mobilier scolaire, des semences ont été distribuées aux paysans, des toitures ont été réparées.

Armen

Mais le grand bonheur est sans doute l'installation cette année, d'un réseau d'eau à Garnakar. Les travaux, démarrés en octobre 2007, ont permis d'acheminer, sur deux kilomètres, l'eau provenant de trois sources différentes situées à... 1 650 m. d'altitude vers un réservoir de 16 tonnes se trouvant à 1 027 m., puis d'en assurer la distribution à chaque foyer. Le coût des travaux s'est élevé à 21 000 euros. Grâce aux donateurs, à vous, à nous, au sens de la solidarité et de l'humanité d'une poignée d'hommes et de femmes, l'association pourra poursuivre sa passionnante mission. Comme dit le proverbe : « *A cœur vaillant, rien d'impossible* ».

Gérard Varoujan Dédéyan ◀

*Femmes Courage Solidarité
53, rue de la Montagne de l'Espérou 75015 Paris
Tél : 01 44 26 47 60 - asso-fcs@wanadoo.fr

**Pour joindre Achkhar,
veuillez vous adresser soit :**
par courrier :
**Achkhar - 6 cité du Wauxhall
75010 Paris**
par fax : **01 42 08 09 70**
par courriel : **achkhar@free.fr**

Note d'humeur de la rédaction

Un PS... gauche ?

La démocratie, « le meilleur système à l'exclusion de tous les autres », ne peut exister que s'il y a des forces politiques porteuses d'idées et de propositions et qui en débattent. Ce que nous a montré le Parti socialiste au cours de ces derniers jours est non seulement affligeant, négatif pour lui-même et pour son image, mais fait courir un risque à notre démocratie. Cela est d'autant plus dommageable que les nombreuses difficultés qui sont devant nous nécessitent une mobilisation des forces de gauche afin de nourrir le débat politique avec les Français. Si l'on voit bien l'habileté du président de la République à brouiller les cartes, les partis de gauche se sont engagés dans une attitude suicidaire allant de l'utopie, qui est sans doute nécessaire mais qui ne peut être un programme de gouvernement, aux querelles de pouvoir sans véritable contenu politique. Ainsi, on éprouve beaucoup de difficultés à mettre en évidence des différences sur le fond entre les motions Aubry, Royal et Delanoë, alors que celle présentée par Benoît Hamon proposait une autre orientation. Les socialistes ont fini par oublier que la crise financière va laisser place à une crise économique dont il sera bien plus difficile de sortir et en tous les cas pas avant la fin 2009. L'augmentation du chômage, la perte de pouvoir d'achat, la précarité vont toucher plus durement les classes les moins favorisées qui auront besoin d'une gauche unie, créative et propositive pour défendre leurs intérêts. Il faudra attendre le résultat des discussions engagées par Martine Aubry à l'occasion de la mise en place de la nouvelle équipe dirigeante pour apprécier la volonté réelle du parti à se renouveler.

Événement musical à l'Eglise Sainte-Croix

Fidèle à sa tradition de révélateur de talents, l'association Accolade avait convié son public à un concert tout à fait original le 29 novembre. Le chanteur Mkrtitch Mkrthchian, formé à l'Opéra de Yerevan avait choisi de mettre de mettre en scène l'un de ses élèves, Yvon Boniface, basse-baryton, accompagné au piano par Adrien Arraga, lui-même élève du compositeur et pianiste Arthur Aharonian. Les deux virtuoses se produisaient pour la première fois en récital, un défi qu'ils ont relevé avec brio.

En première partie, ils ont interprété des gospels ainsi que des œuvres de Gershwin. En seconde partie, des chants arméniens de Komitas, Sayat-Nova, Babadjanian, Khatchatourian. Yvon Boniface a su communiquer par sa voix son bonheur de chanter et montrer sa juste compréhension du style des compositeurs arméniens. Ce jeune Guadeloupéen a impressionné la salle par sa parfaite diction de l'arménien qu'il ne parle pourtant pas. Son interprétation *a capella* en duo avec M. Mkrthchian a conquis le public des mélomanes. L'accompagnement raffiné du pianiste Adrien Arriaga a enrichi en couleur et sensibilité ce duo de charme. Sans conteste, ce fut une soirée musicale inédite et de haut niveau.

Cécile Manisali-Nazarian ◀

● Selon un communiqué du Fonds Arménien de la côte Ouest des États-Unis, **la reconstruction de l'hôpital régional de Hadrout en Artsakh est en voie d'achèvement.** L'hôpital sera de nouveau ouvert au public en décembre et pourra dispenser ses services aux 12 000 habitants des 40 villages avoisinants. Le projet aura coûté plus de 2 millions de dollars. Il comprend la construction, le mobilier, le matériel médical, les fournitures ainsi que quatre ambulances neuves.

● **Petit à petit...** Au fil des déclarations officielles, les relations diplomatiques avec la Turquie prennent chaque jour un peu plus de consistance même si les voies sont détournées, et malgré qu'Ankara ne songe qu'à tirer les avantages politiques de cette situation. L'Arménie s'agace d'être tenue à l'écart des grands projets régionaux tant au niveau des transports que de l'énergie. Elle entend sortir de cette fausse situation et faire aboutir sa démarche vers des liens commerciaux stables et définitifs avec son voisin.

Edward Nalbandian et Ali Babacan : « Poursuivre les efforts pour normaliser les relations »

Le ministre arménien de l'Énergie et des Ressources naturelles, **Armen Movsisian** a rappelé justement que conformément aux accords entre les deux pays de septembre dernier, **l'Arménie sera en mesure d'approvisionner la Turquie en électricité** dès mars prochain sur la base d'un volume de départ d'1,5 milliard de kw/h annuellement. Autre élément, si elle en obtient l'autorisation, la compagnie aérienne turque THY s'appête à lancer des vols charters Istanbul-Yerevan et Antalya-Yerevan. Actuellement, seule Atlasjet, une compagnie aérienne privée turque, assure des liaisons charters Istanbul-Yerevan. L'alimentaire est également l'objet de l'intérêt des hommes d'affaires puisqu'après le fromage du Caucase, un homme d'affaires arménien projette de mélanger les raisins de vignobles turcs, azéris et arméniens pour produire un vin du Caucase « parfait » qui sera sur les marchés dans quelques mois, étiqueté dans les trois langues régionales.

● **KGB pas mort ?** Des dizaines d'habitants de Vanadzor ont reçu la visite d'officiers de police ayant pour « mission » de recueillir des informations sur eux-mêmes et leur vie familiale. De fait, les « visités » sont des militants affiliés au parti d'opposition Mouvement national, ce qui permet de croire que la démarche policière n'a rien d'innocent. Une plainte a été déposée

auprès du bureau du Comité Helsinki pour la défense des droits de l'homme de Vanadzor.

● Le ministère arménien de l'Agriculture vient de se doter d'un **laboratoire d'examen des pesticides conforme aux exigences modernes.** La création de ce laboratoire est très importante pour un pays importateur comme l'Arménie, la plupart des produits agricoles dans le monde en contiennent une certaine proportion dangereuse pour le consommateur. 38 types de pesticides pourront y être étudiés. Un second laboratoire devrait voir le jour en 2009. Ainsi, le ministère sera à même de bien informer la population sur les risques éventuels.

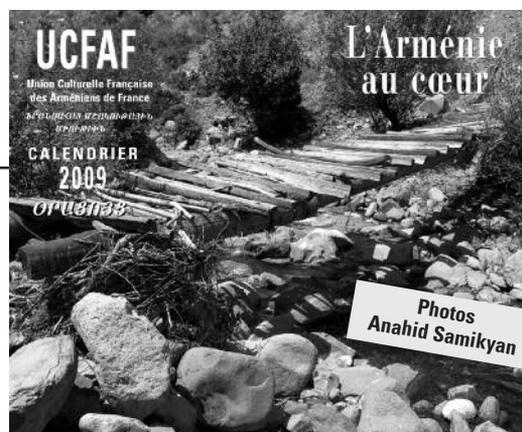
● **Shanghaï : Expo 2010.** L'Arménie prépare activement sa participation à la grande exposition universelle Expo-2010 qui se déroulera à Shanghaï, en Chine, au mois de mai 2010, où sont attendus cent millions de visiteurs. Le gouvernement a alloué un budget de 2,5 millions de dollars pour la préparation, l'organisation et la location d'un espace de 1 000 m² dans lequel sera présentée toute la palette de la production arménienne : alimentaire, industrielle, artistique et artisanale. La bataille pour la conquête de nouveaux marchés sera serrée d'autant plus que le pavillon arménien jouxtera le pavillon japonais.

● **Arménie-Iran : ça va gazer.** Comme prévu, l'Arménie a officiellement achevé le lundi 1er décembre la construction de la deuxième et dernière section arménienne du gazoduc qui la relie à son voisin l'Iran. L'inauguration a eu lieu en présence du président S. Sarkissian. Ce pipeline devrait fortement réduire la dépendance de l'Arménie à l'égard des ressources énergétiques russes et renforcer de manière significative ses exportations d'électricité. On ignore toutefois la date où le gaz iranien pourrait commencer à affluer dans le pays.

● **Bdjni, c'est fini...** Vous êtes allé en Arménie l'été dernier ? Alors vous avez probablement dégusté pour la dernière fois la fameuse eau minérale gazeuse naturelle de Bdjni. Le propriétaire de l'usine de production, le député **Khatchadour Soukiasian** a été condamné

le 10 octobre dernier par un tribunal administratif de Yerevan à verser à l'Etat, au titre du recouvrement d'impôt, la somme de 4 milliards de drams (10 millions d'euros). C'est un rude coup porté à la ville de Tcharentzavan dont 70 % des 400 employés de l'usine sont originaires. Précision qui vaut son pesant de bouteilles, Khatchadour Soukiasian est un proche de l'ex-président Levon Ter Petrossian.

Le calendrier UCFAP 2009 vous ouvre les chemins d'Arménie. Ne ratez pas le voyage.

26 pages quadrichromie — Toutes les fêtes civiles et religieuses
En vente auprès des membres de l'UCFAF (10 €)
ou envoi contre chèque de 12,50 € l'unité (port inclus)
23,50 € pour 2 calendriers, 33,50 € pour 3 calendriers
adressé à UCFAP 6, cité du Wauxhall 75010 Paris. Fax 01 42 08 09 70

La Vendée en Arménie

Du 15 au 18 novembre, une délégation vendéenne conduite par le Président du Conseil général Philippe de Villiers accompagné des députés Dominique Souchet et Véronique Besse, de Jacques Oudin, conseiller général de Noirmoutier, et de François Bon, conseiller général de Saint-Hilaire-

des-Loges s'est rendue en Arménie, afin de poser les fondations d'une coopération exceptionnelle. Elle y a reçu un chaleureux accueil. Philippe de Villiers a rendu un vibrant hommage aux nombreuses victimes du génocide arménien, déposé une gerbe au pied du monument érigé à Yerevan et planté un arbre de la Vendée, aux abords du site, parmi ceux plantés par des chefs d'États du monde entier.

Diverses actions vont être désormais engagées. En matière culturelle, le Département va apporter son expertise à l'Arménie pour l'aider à valoriser des sites touristiques. Les entrepreneurs présents ont noué des contacts et certains sont d'ores et déjà présents dans le pays, à l'image de l'entreprise Mercier, leader mondial du cep de vigne. Des échanges entre l'université française d'Arménie et la Vendée sont également à l'ordre du jour. Des étudiants ont déjà effectué des stages dans des entreprises vendéennes, avec le soutien des chambres de métiers et de commerce du département. Après avoir rencontré les ministres de la culture et celui des Affaires étrangères, Philippe de Villiers a été reçu par le président de la république arménienne, qui a apporté son soutien à la coopération entre la Vendée et l'Arménie. Celle-ci est animée par l'association G2IA Arménie-Vendée, créée l'année dernière.

Promo Hiver WEEK END À EREVAN

Vol Direct + 3 Nuits Hôtel 4 Etoiles

à partir de 480 € TTC

valable du 5 octobre 2008
au 5 mars 2009

SABERATOURS & SEVAN VOYAGES

11, rue des Pyramides 75001 Paris
Tél : 01 42 61 51 13 - Fax : 01 42 61 94 53

48, cours de la Liberté 69003 Lyon
Tél : 04 78 60 13 66 - Fax : 04 78 60 92 26

67, La Canebière 13001 Marseille
Tél : 04 95 09 30 60 - Fax : 04 95 09 30 61

armenie@saberatours.fr
www.voyageenarmenie.com

Tir sur les oiseaux dans la réserve naturelle du Sevan

La Réserve naturelle Lidjk-Arguichi du Parc national du Sevan compte quatre réserves naturelles sur son territoire et couvre quelque 1 175 hectares, dont 693 hectares de cours d'eau et de lacs. Sans être la plus étendue, elle est l'habitat privilégié de cinq espèces d'oiseaux : l'ibis falcinelle, le pélican frisé, le cygne joyeux, le canard colvert et une espèce de pie. Que des pélicans servent de cible aux chasseurs le week-end, ne semble pas plus troubler les chasseurs eux-mêmes que les responsables du Parc du Sevan dont le prétendu rôle est de protéger et conserver la flore et la faune de la Réserve naturelle.

Le domaine ne bénéficie pas de surveillance. La chasse aux oiseaux est devenue une activité régulière alors qu'elle y est interdite sur ces territoires.

Conformément au plan quinquennal 2007-2011 de gestion du Parc du Sevan, le périmètre de la Réserve naturelle a été étendu. Cette mesure inscrite dans le Plan avait pour double objectif de protéger les sites de nidification des oiseaux, et de favoriser l'expansion d'espèces précieuses de poissons comme la truite (*ichkhan*) du Sevan. Cette réglementation reste théorique, car on y rencontre quelques braconniers, des vaches en train de brouter et des pique-niqueurs.

Gaguik Mardirossian, Directeur du Parc Naturel du Sevan, déclare que toute infraction est dûment enregistrée, que ceux qui s'adonnent au braconnage dans la Réserve sont pour la plupart des gens originaires des villages alentours, aux moyens financiers limités, qui s'introduisent dans le domaine pour ramasser du bois, chasser et pêcher. Ces explications toutefois ne justifient pas le laxisme de l'Administration du Parc, puisque la destruction d'oiseaux répertoriés dans le Livre Rouge Arménien des espèces menacées ou en voie de disparition relève d'un passe-temps plutôt que d'un moyen de subsistance.

La Réserve Naturelle Lidjk-Arguichi, avec les trois petits lacs situés dans son périmètre est, pour les oiseaux, un site idéal de nidification. En outre, les rivières Arguich, Lidjk, Bakhtak et Dzagkar drainent leurs eaux vers le lac Sevan ainsi que sur les territoires protégés qui leur sont associés.

Lena Nazaryan pour HetqOnline
Traduction et adaptation : Vardé

Notre amie **BAÏDZAR ZILBERFARB** née Bedanian est décédée le 2 décembre dans sa 87e année. L'inhumation de ses cendres a été faite dans l'intimité familiale au cimetière communal de Bagneux.

Lettre à Baïdzar Tbirian Zilberfarb

Lettre que tu ne pourras jamais lire

Tu t'es éteinte le 2 décembre 2008, après une longue maladie.

Les mots ne peuvent exprimer la profonde tristesse, le vide que tu laisses derrière toi.

Ta vie entière a été une longue lutte, jusque dans la maladie et la mort.

À seize ans, tu rencontras Haïg Tbirian, un jeune Arménien d'Égypte ayant fait des études supérieures, connaissant les langues et engagé politiquement.

Il devint ton mentor spirituel et par la suite ton époux. Deux petites filles naquirent de votre union, Libéria et Diana.

Mais le bonheur fut de courte durée, la guerre survint. Haïg s'engagea dans la résistance active contre l'Allemagne nazie. Il fut arrêté et fusillé en 1944.

À 24 ans tu devins veuve ; tu n'aimais pas parler de cette période noire, une trop grande souffrance t'en empêchait, pas plus que de ton propre engagement après la mort de Haïg.

Chemin faisant tu rencontras Simon Zilberfarb. Lui aussi avait perdu son épouse en camp de concentration, et il avait un fils. De cette nouvelle union devait naître un fils, Ilia.

Après cette guerre qui avait détruit tant de vies dont vos deux être chers, vous avez reconstruit une nouvelle vie de lutte, d'espoir, de convictions communes, tantôt ensemble dans un même espace, tantôt dans des domaines séparés.

Après le renouveau de l'après-guerre, la vie militante reprit, effervescente, dans toutes les communautés immigrées – espagnole, juive, roumaine et arménienne – à laquelle vous participiez tous deux avec ardeur.

Tu travaillais pour l'école arménienne Siamanto de Bagneux, tu entras au « Azkayine Djagad » (Front national arménien), puis à l'UCFAF en 1968. Ce fut le jumelage de Bagneux avec Kirovagan (Vanatzor), premier jumelage entre des villes de France et d'Arménie. Les Ensembles de danses, les groupes artistiques étaient accueillis chaleureusement à Bagneux. Fidèle, tu ne ménageais jamais tes efforts, tant au lendemain du séisme pour accueillir des orphelins de Kirovagan ou en 1993 à l'occasion de la venue de l'Ensemble de danses du Karabagh, alors en pleine guerre. Parmi les danseurs, un jeune soldat encore blessé à la main avait été soigné lors de son séjour pour rejoindre le front après la tournée.

Les anciennes blessures étaient ravivées, un nouveau combat pour le droit à l'indépendance du Karabagh, son avenir incertain, le délabrement économique de l'Arménie après son indépendance...

Soixante ans de vie militante avec ses hauts et ses bas !

Les malheurs familiaux ne t'ont pas épargnée, la longue maladie de Simon et son décès, la perte de Diana, ta fille.

Aujourd'hui tes cendres reposent auprès de celles de Diana, au cimetière de Bagneux, et le livre que tu voulais que nous écrivions ensemble restera muet à jamais.

Thais Samikyan

L'UCFAF et le journal *Achkhar* présentent leurs sincères condoléances aux familles Tbirian Zilberfarb.

**Pensez à vous
abonner ou à offrir
un abonnement
à Achkhar**

CONTRÔLE TECHNIQUE AUTO AGRÉÉ

ACS

37, rue Charles-de-Gaulle — Alfortville
01 43 96 11 00

83, avenue de la République
Maisons-Alfort
01 43 75 00 94

Réception à l'occasion du 20e anniversaire du Mouvement du Karabagh

Le 8 décembre dernier, à l'occasion du 20e anniversaire du mouvement du Karabagh, la Représentation de la République du Haut-Karabagh en France avait organisé une réception qui s'est déroulée dans les salons de l'hôtel Napoléon à Paris. Des élus, membres du corps diplomatique, journalistes, responsables des organisations et représentants de la communauté arménienne de France étaient présents à la soirée. Dans son discours prononcé à cette occasion, le Représentant de la République du Haut-Karabagh en France, Monsieur Hovhannes Guevorkian a évoqué le contexte de la formation du Mouvement du Karabagh en soulignant son impact sur l'histoire de l'Arménie et du Haut-Karabagh des vingt dernières années. En remémorant les événements marquants de l'après 1988, M. Guevorkian a notamment rappelé que ce sont les valeurs de solidarité et d'union nationale qui ont conduit les Arméniens du Haut-Karabagh à la victoire et permis son accession à l'indépendance. À ce titre, il a remercié les représentants de la diaspora arménienne, venus particulièrement nombreux, pour leur engagement et leur soutien au Haut-Karabagh. Le 20e anniversaire du mouvement du Karabagh coïncidait avec celui des massacres d'Arméniens de Soumgaït et du violent tremblement de terre qui a ravagé le nord de l'Arménie le 7 décembre 1988. Les invités ont rendu hommage aux victimes de ces événements en respectant une minute de silence.

Représentation de la République
du Haut-Karabagh en France

ԱՐՑԱԽԵԱՆ ՀԱԿԱՄԱՐՏՈՒԹԵԱՆ ԿԱՐԳԱԻՈՐՄԱՆ ՃԱՆԱՊԱՐՀԻՆ...

Արցախեան հակամարտութեան կարգա-
ւորման գործընթացի կապակցութեամբ, գո-
յութիւն ունեցող բոլոր հայկական քաղաքա-
կան ուժերէն յաճախ կարելի է լսել, թէ իրենք
պատրաստ են որդեգրել եւ ընդունիլ ցանկա-
ցած լուծում, գորս կ'ընդունի Արցախի ժողո-
վուրդը: Այսինքն, քաղաքական ուժը կարծէք
թէ պէտք է համաձայնի հանրային կարծիքին:
Առաջին հայեացքէն տրամաբանական բնորոշ-
ւող այս ձեւակերպումը պարզապէս պիտոտո-
տութիւն կարելի է բնորոշել: Այսպէսով, քա-
ղաքական ուժերը կը փորձեն ձեռքազատիլ
Արցախի հակամարտութեան կարգաւորման
կապակցութեամբ որեւէ պատասխանատուու-
թենէ: Իսկ այդ պարագային, ինչո՞ւ համար
կազմակերպուած, ստեղծուած, կեանքի կոչ-
ւած են քաղաքական ուժերը: Եթէ ընդունինք,
որ քաղաքական ուժը իր գործունէութեան
մեկնարկով կը ստանայ կազմակերպական
ձեւ՝ համախոհներու միաւորումով: Հետեւա-
բար, այդ համախոհները պիտի ունենան իրենց
յստակ եւ սկզբունքային մօտեցումները՝ ա-
ռանցքային կարեւորութիւն ունեցող հարցե-
րու վերաբերեալ:

Եթէ չկայ այդ յստակ, սկզբունքային մօտե-
ցումը, ապա հարց կ'առաջանայ: Ինչո՞ւ համար
են համախոհներու միաւորումը: Ուրիշ ձեւով
ըսած. եթէ քաղաքական որեւէ ուժ պիտի ըն-
դունի Արցախի ժողովուրդի ցանկացած որո-
շում, ապա այլեւս ի՞նչ արժէք պիտի ունենայ
իր գոյութիւնը: Այս պարագային կայ պետու-
թիւն, իշխանութիւն, իսկ պետութիւնն կամ
իշխանութիւնը բաւարար են Արցախի ժողո-
վուրդի որոշման գոհացում տալու, այդ որոշ-
ման տակ կնիք դնելու:

Մենք գիտենք, որ քաղաքական ուժը կ'ու-
նենայ յստակ մօտեցում՝ ռազմավարական
հարցերու վերաբերեալ, կ'ունենայ սկզբունք-
ային դիրքորոշում, եթէ այս դիրքորոշումը
ունի ձեւակերպուած եւ փաստարկուած հիմք,
հետեւաբար, ինչպէ՞ս կարելի պիտի ըլլայ հա-
մաձայնիլ հարցի մը ցանկացած լուծման
շուրջ: Ի հարկէ, բաժարցակապէս չենք ուզեր
նկատել տալ, որ եթէ Արցախի ժողովուրդը
որոշում ընդունի գորս անընդունելի է որեւէ
քաղաքական ուժի համար, ուրեմն, տուեալ
քաղաքական ուժն այս պարագային պահանջէ
«Արցախի ժողովուրդի հրաժարականը»:

Ցանկացած որոշում ընդունելու լուսանց-
քայնութիւնը պատիւ չի կրնար բերել որեւէ
քաղաքական ուժի, անկախ այն իրողութենէն,
թէ այդ ուժը քաղաքական դաշտի ո՞ր հար-
թութեան վրայ կը գտնուի: Աւելին, քաղաքա-
կանութիւնը ինքնին տարբեր տեսակէտներ
ներկայացնելու այլընտրանք է, իսկ քաղաքա-

20 ՏԱՐԻ ԱՌԱՋՈՒԱՆ ՄԷՋ ՄՆԱՑԻՆ ԱՆՈՆՔ

Սիրտս նման է էն փլած տներ,
Կոտրեր գերաններ, խախտեր են սներ,
Բուն պիտի դնեն մէջ վայրի հաւքեր,
...So, լա՛ճ տնաւեր...

ԿՈՄԻՏԱՍ

Ամէն Դեկտեմբերի 7-ին, աշխարհով մէկ,
վերստին կը փոթորկի հայ մարդոց ներաշ-
խարհը, ցաւագին կը գալարուի անոնց յուզաշ-
խարհը:

Այսօր, 20 տարիներու հեռաւորութենէ կը
դիտենք այն դաժան օրը, երբ ուժգին երկրա-
շարժ մը կասեցուց ամէն ինչ Գիւմրիի, Վայոց
Ձորի եւ Սպիտակի մէջ. ժամանակն ու ընթացիկ
գործունէութիւնը կանգ առին, կանգ ա-
ռին մարդոց կեանքերը...

20 տարիներու հեռաւորութենէն կը դի-
տենք կործանումը ամբողջ քաղաքի մը, որուն
մէկ մասը տեղադրուեցաւ գետնին տակ՝ իրեն
հետ տանելով նիւթն ու հոգին, իրն ու մար-
դը...

20 տարի առաջ՝ Գիւմրիի, Վայոց Ձորի եւ
Սպիտակի երախաններն աշակերտ էին եւ ոչ հո-
ղի կոյտի տակ հանգչող դիակներ. երկվայրկե-
աններ բաւ եղան անոնցմէ խելու կեանք,
մանկութիւն համայն, ժպիտներ, խոստում-
ներ, երազներ..., այդ բոլորին փոխարէն գի-
րենք գետեղելով ցուրտ հողին գիրկը, ուր
կանգ կ'առնեն կեանքեր, ժպիտներ, երազներ:
Կը թաղուին անոնք՝ իրենց մանկութեամբ:

20 տարուան հեռաւորութեան վրայ, հայ-
րենի աստղերն երենց թեւերը ուղղեցին ոչ թէ
դէպի երկինք, այլ՝ վիրաւոր ակունքներն իմ
հայրենի:

Շատ խօսուած է ու պիտի խօսուի երկրա-
շարժին մասին, շա՛տ ու շա՛տ ծրագիրներ մը-
շակուած, իրականացուած կամ դարակներուն
մէջ մնացած, շատ ուրիշներ ալ կը մշակուին,
Հայաստանէն ու Սփիւռքէն օժանդակութեան
ձեռք կ'երկարի անտուն մնացածներուն եւ ժա-
մանակի թաւալքին հետ երկրաշարժին հետքը
հետզհետէ կը նուազի, պիտի՛ նուազի՝ աւելի
ուշ անհետանալու պարտադրանքով:

Բայց ո՛չ մէկ ձեւով պիտի անհետանայ
յիշատակը անոնց, յիշատակը այն հայրերուն
ու մայրերուն, որոնք ծնողական սիրով ու
գուրգուրանքով հող մտան, յիշատակը այն
մանուկներուն, որոնք իրենց գրեական
պայտակներով, դպրոցական գոգնոցներով
ընդյատակեայ վայրերու մէջ կը ննջեն՝ իրենց
չիրականացուցած երազներով, իրենց սէրը
կտակելով կենդանիներուն...

կան ուժերը՝ հակակռեւելու շահարկումները:
Տարբեր ձեւով ըսած. քաղաքական ուժերը
պէտք է պայքարին առանձնաշնորհումի դէմ,
որ կրնայ հաստատուիլ «ժողովուրդի որո-
շում»ի անբեկանելիութեան պարագայով:

Օ.Վ.

Պահն է լոյսի ու ծնունդի:
Կը լսեմ երգն այն հօր՝ ճակատագրի սեւ
չեղտերէն ալ գորաւոր, որ կ'երփնագրէ լինե-
լութեան ծիածանով, որուն մաքուր ու թա-
փանցիկ նոր գոյներէն հասակ կ'առնեն վարդ
մանուկներ եւ կը մաքրեն տուններն ամէն սար-
սափներու գորշ գոյներէն ու ծանր օդէն այս
սգաւոր, որ փարատի տագնապն խուլ, տագ-
նապն քար, փափկանան վիշտերը հայոց հողին
ու հոգիին վշտահար:

Ճիշդ չէ մոռնալ մեր մահացած մայրերն ու
հայրերը, եղբայրներն ու քոյրերը, մանուկ-
ներն ու սիրելիները, որոնց յիշատակը թարմ է
աղէտի գօտիի իւրաքանչիւր հատուածի երդի-
քի տակ, իւրաքանչիւր վերապրողի սրտին ու
մտքին մէջ, իւրաքանչիւր մօ՛ր արցունքին
մէջ, հոն՝ ուր կար շունչ 20 տարի առաջ: Ապա,
պէ՛տք է յիշել ողջերը, պէ՛տք է նեցուկ կանգ-
նիլ անոնց: Որովհետեւ կեանքը իր երթը կը
շարունակէ, մարդիկ չեն կրնար կասեցնել ժա-
մանակի թաւալքն ու օրերուն վազը, վերապ-
րողներուն համար կեանքի անիւր կը շարու-
նակէ դառնալ՝ զանոնք իրեն հետ տանելով,
սակայն անչնչացածները կը մնան հոն՝ 20 տա-
րի առաջուան մէջ, բայց անոնց հոգին, անոնց
յիշատակը եւ անոնց ժպիտը փոխանցուեցաւ
մեզի՝ կենդանիներու ու վերապրողներու:
Խունկ եւ աղօթք բնութեան զոհ գացած
մեր հայրերին երուն...

Մաղիկներ ու մոմեր՝ անոնց չիրմներուն...
Յոյս եւ հաւատք՝ վերապրողներուն եւ եր-
թը շարունակողներուն...

Մ. Օ.

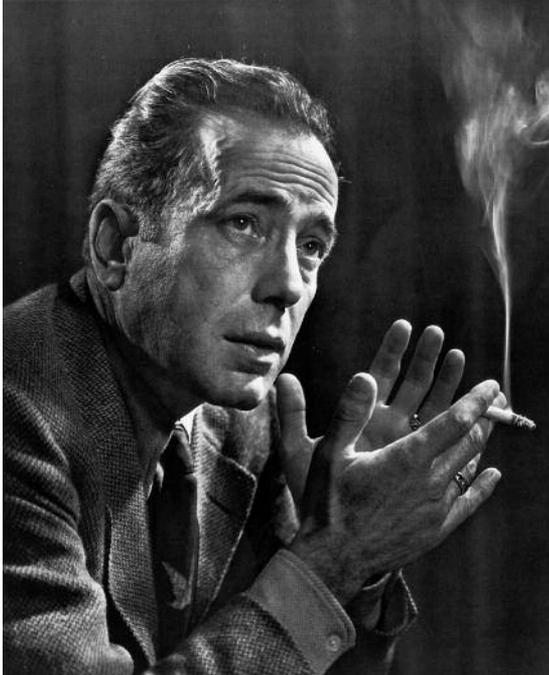
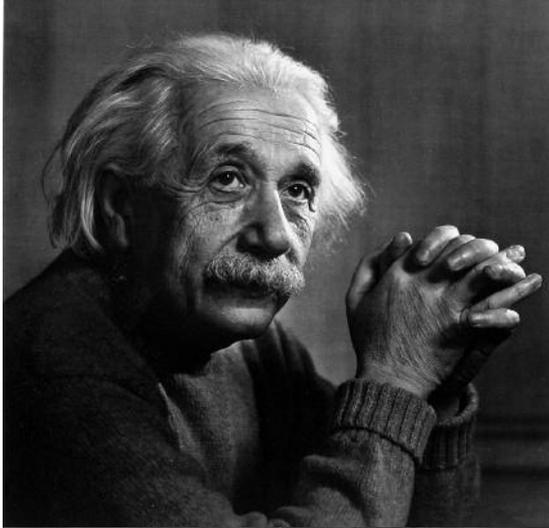
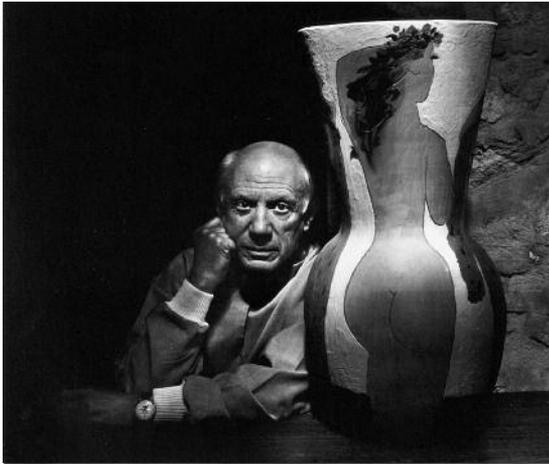
ՍԱՍՈՒՆՑԻՆԵՐ ԿԸ ՊԱՀԱՆՁԵՆ

Սասունի Հայոց Միութիւնը, թուրք մամու-
լին տուած լուրի մը համաձայն, կը պատրաս-
տուի Մարդկային Իրաւանց Եւրոպական Ատ-
եանին դիմում կատարելու՝ հայոց պատկանող
եւ պետութեան կողմէ գրաւուած կայրուածնե-
րը ետ պահանջելու համար:

Միութիւնը, որ 1915-ին Բաղէշէն, Մուշէն,
Վանէն ու Պաթմանէն խոյս տուած հայերու
թռուներուն կողմէ 2008-ին Կ. Պոլսոյ մէջ հիմ-
նուած է, քանի մը ամիսներ առաջ շարժման
անցած էր, որպէսզի իրենց իրական տէրերուն
վերադարձուին Պաթմանի հայոց եկեղեցին,
գերեզմանատունը եւ այլ կայրուածներ: Միու-
թեան նախագահը յայտարարած է, որ դիմու-
մը հետապնդող պետական իշխանութիւննե-
րու անտարբերութեան դէմ, վճռակամ են
հարցը փոխադրելու եւրոպական ատեան:

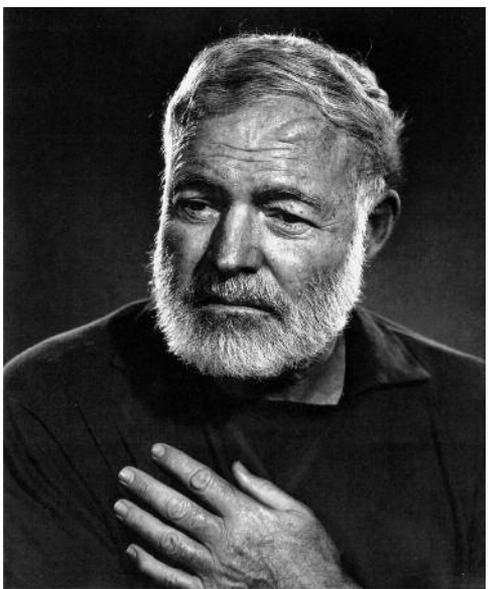

ՔԱՆԻ ՄԸ ՔԱՅԼ ԵՈՒՍՈՒՑ ՔԱՐՇԻ ՊԱՐՏԵՉԻՆ ՄԷՁ

Հակառակ վայելած ճարտասան ատենախոսի համբաւին ԵՆՍՈՒՓ Քարշ խօսքի մարդ չէ եղած: Ան արտայայտութեան միջոց ըլլալով գործիքի մը միջնորդութեան դիմած է եւ յաջողած լուսանկարչութեան գործիքին մատուցած կարելիութիւնները լաւագոյն կերպով գործածելու գաղտնիքին թափանցելու: Եւ քանի որ լուսանկարչութեան կախարդը ոչ թէ խօսքի կամ գիրի, այլ պատկերի շնորհիւ դարձաւ աշխարհահռչակ, ծննդեան 100-ամեակը նշելու յարմարագոյն ձեւը պիտի ըլլար զինք ներկայացնել՝ մանաւանդ իր գործերով, խօսքի լայն բաժինը ձգելով լուսանկարներուն, հոգ չէ թէ պարբերաթերթի մը շատ սեղմ սիւնակներուն մէջ ամփոփուած:

ԵՆՍՈՒՓ Քարշ 23 Դեկտեմբեր 1908-ին ծնած է Մարտին (հարաւ-արեւելեան Փոքր Ասիա) համեստ ամուլի մը յարկին տակ: Ընտանիքին հետ բաժնած է արհաւիրքի դառն ու

սարսափելի տարիները, մինչեւ որ Պէյրութէն խարխիս աւնող Վերսալլ ճամբորդատար նաւը 31 Դեկտեմբեր 1924-ի երեկոյեան 16-ամեայ պատանին հանէ Գանատայի Հալիֆաքս նաւահանգիստի քարափներէն մէկուն վրայ, ուր զինք դիմաւորելու եկած էր արհեստով լուսանկարիչ մօրեղբայրը՝ Ճորճ Նագաչ: Բժիշկ դառնալու փափաքը մէկդի դրած, ԵՆՍՈՒՓ կը սկսի աշխատիլ մօրեղբօր աշխատանոցը: Ենթոյ կը մեկնի Պոսթըն, ուր քանի մը տարի ծանօթ լուսանկարիչ Ճոն Կարոյի մօտ կը կատարելագործէ արհեստը: Վերջապէս 1932-ին հաստատուելով Օթթաուա կը հիմնէ անձնական արհեստանոցը, զոր պիտի ըլլայ փառքի ճամբուն սկզբնակէտը: 1936-ին կը սկսի լուսանկարել Գանատայի մայրաքաղաք այցելող պետական մարդիկ, որոնց կարգին Ֆրանքլին Ծ. Ռուզվելթը: Եւ ահա 1941 ճակատագրական տարին երբ Քարշ կը յաջողի լու-

սանկարել Չորչիլը: Աշխարհի շրջանը ընող այս դիմանկարն է, որ ԵՆՍՈՒՓ Քարշի առջեւ կը բանայ համբաւի ու փառքի դուռը: Չորչիլի այդ դիմանկարը լուսանկարչութեան պատմութեան մէջ ամէնէն շատ վերարտադրուած դիմանկարն է: Այդ թուականէն սկսեալ պետական մարդոց, արուեստագէտներու, գրական ու գիտական աշխարհի մեծերու անմահացած դիմանկարներով, ԵՆՍՈՒՓ Քարշ կը նկատուի ժամանակակից ամենահռչակաւոր ու ամենատաղանդաւոր դիմանկարիչը:

ԵՆՍՈՒՓ Քարշի գործերը նիւ Եորքի Մեթրոփոլիթըն Արդի Արուեստի Թանգարանի, Ֆիլատելֆիոյ Արուեստի Թանգարանի, Շիքսփոյի Արուեստի Հաստատութեան, Գանատայի Ազգային Պատկերասրահի նման հաստատութիւններու մնայուն հաւաքածոներուն մաս կը կազմեն: Արուեստագէտը պարզեւատրուած է բարձր պետական շքանշաններով, դասաւանդած է Օհայոյի Համալսարանի Գեղարուեստից բաժնին եւ Պոսթընի Էմէլսըն Գոլէճին մէջ: Մահանացուն կնքած է 13 Յուլիս 2002-ին: Պատրաստեց՝ ՊԵՐՃ ՄԱՍԼԱՔ

ԳԻՏԱԿԱՆ ԱՅԺՄԵՆՈՒԹԻՒՆ

Ապագինումի մէջ՝ ինչպէ՞ս բացատրել հոգեկանի (psychisme) կատարած դերը

Բժշկութեան մէջ, մարմնի վրայ հոգեկանի ազդեցութեան լաւագոյն ուսումնասիրուած օրինակը placebo-ի երեւոյթն է: Այս վերջինը գործնական բժշկութեան մէջ, ինչպէս նաեւ դեղաբանական պրպտումներու մէջ, դեղի մը իսկական քիմիաքիտական գործօնութիւնը արժեւորելու ուղղութեամբ շատ կը գործածուի: Բլասէպոն կեղծ դեղ մըն է, բոլորովին անազդեցիկ, չէզոք նիւթ մը, տրուած հիւանդի մը՝ որ կը կարծէ ընդունել իրական դեղ մը, առանց լուռ ունենալու: Որոշ պարագաներու տակ, արդիւնքը այնպէս է, որ, բլասէպոն կը դարձանէ գոհացուցիչ կերպով, նոյնիսկ յայտնաբերելով իր փոխարինած դեղին անախորժ երկրորդական ազդեցութիւնները, ինչպէս սրտխառնուոք, գլխապտոյտ, եւայլն: Այս երեւոյթը գոյութիւն ունի երախաներու, նաեւ նորածիններու մօտ, եւ նոյնիսկ ընտանի կենդանիներու մէջ: Այս մասնաշատուկ ազդեցութեան առնթրեր, զոր ձեռք կը բերուի բժիշկին հսկողութեան տակ, գոյութիւն ունի նաեւ հոգեկան ազդեցութիւն մը, որուն ծագումը անծանօթ է:

Բլասէպոն ազդեցիկ է որեւէ հիւանդութեան դէմ, ծնունդ տալով անբացատրելի բըժըշկութեան, ուրիշ խօսքով հրաշագործ պարագայի մը իրականացման: Այս գիտականօրէն ստուգուած իրողութիւնն է, որ հակացաւային բլասէպոնները, մարզանքը, խնդուքը եւ ընդհանուր առմամբ հաճոյքի միջոցները մարդու մօտ բնական մօրֆիններու ներքին հոսքը (effet endorphine) կը խթանեն եւ այսպիսով կը մեղմացնեն ցաւը: Այլապէս, փորձելով հաստատուած է, որ հոգեկան ազդակը երակային ճնշումի, ստամոքսի թթուութեան աստիճանի կամ արեան ճերմակ գնդիկներու քանակի նըման օրկանական մակաչափերը (paramètre) կանոնաւորելու եւ բարեփոխելու յատկութիւնը ունի: Հոգեկան ազդակը նոյնիսկ քաղցկեղագիտութեան ոլորտին մէջ, դարձանումի միջոցները ամբողջացնող կարեւոր դեր մը ունի: Այս փորձերէն մէկը կը կայանայ նոյն ցեղի պատկանող մուկեր բանտարկելով երեք տարբեր վանդակներու մէջ: Այս մուկերուն քաղցկեղային ուռուցք (tumeur) ներարկուած է: Առաջին վանդակին մէջ, մուկերը ազատ ձգուած են, ազատ ձգելով նաեւ իրենց քաղցկեղի բնականոն զարգացումը: Երկրորդ վանդակին մէջ, մուկերը՝ ուժգնութիւնը եւ յաճախականութիւնը ըստ բախտի կիրարկուած ելեկտրական ցնցումներու ենթարկուած են, այնպէս որ, մուկերը կ'անգիտանան թէ ե՞րբ եւ ի՞նչ ուժգնութեամբ ցաւ պիտի ունենան: Երրորդ վանդակին մէջ, փորձարկողը նոյն ուժգնութեամբ եւ յաճախականութեամբ ելեկտրական ցնցումները կը դրկէ մուկերուն, սակայն, այս վերջինները կարելիութիւնը ունին ընդհատել ցնցումները երբ որ ուզեն, իրենց տրամադրութեան տակ դրուած սարքաւորումի միջոցաւ, ինչ որ կը գործադրեն շատ արագօրէն: Մէկ ամսուան ընթացքին, առաջին վանդակի

մուկերուն 50 առ հարիւրը իրենց ուռուցքը չէզոքացուցած են: Երկրորդ վանդակին մէջ ապաքինողներու համեմատութիւնը 34 առ հարիւր է:

Եզրակացութիւնը այն է, որ հակակշռէ գուրկ ջղապրկումը քաղցկեղածին բնոյթ ունի, այսինքն անակնկալ պայմաններու մէջ կիրարկուած ելեկտրական ցնցումները մուկերու մօտ ջղապրկումի (stress) լուրջ պայմաններ կը ստեղծեն, որոնք քաղցկեղի զարգացումը կ'արագացնեն: Ասոր փոխարէն, երրորդ վանդակի մէջ մուկերուն 64 առ հարիւրը իրենց ուռուցքը վանած կամ անհետացուցած են. հետեւաբար տիրապետուած ջղապրկումը հակաքաղցկեղային բարեբար ազդեցութիւն ունի:

Բժշկութեան մէջ, քաղցկեղի ապաքինման լաւագոյն ազդակներէն մէկը կը թուի ըլլալ ախտաճանաչման դէմ հակազդեցութիւնը: Այն կ'ինքնը, որոնք արագօրէն կ'որոշեն պայքարի, աւելի մեծ թիւով կը բուժուին, քան անոնք, որոնք կը կարծեն թէ արդէն փճացած են: Որոշ պրպտոյններ կը մտածեն, թէ հոգեկանութիւնը (psychisme) կը տիրապետէ մեր մարմնին վրայ, մեծ քանակութեամբ հակաքաղցկեղային նիւթեր արտաճորելով, ինչպէս զոր օրինակ interféron-ները: Բժշկական դարմանումի մէջ գործածուած այս մոլեքիւլները, մեր բջիջներու մէջ բնական վիճակով ալ կը գտնուին: Այս է պատճառը, որ հետզհետէ աւելի մեծ թիւով հիւանդանոցներ, իրենց քաղցկեղագիտական մասնաբաժիններուն մէջ տեղ տուած են հոգեբուժութեան կամ հոգեբոյժներու հետ համագործակցաբար կ'աշխատին:

Քաղեց՝ ՍՈՒՐԻՆ ԵՒՐԻՔ

ԵՒՐՈՊԱԿԱՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴԻ ՈՐՈՇՈՒՄԸ
 Եւրոպական Խորհուրդը 27 Նոյեմբերին որդեգրած է ցեղասպանութեան եւ ալլատեացութեան դէմ օրէնսդրական շրջադիւր մը, որուն նպատակն է համակարգել ցեղապաշտութեան եւ ալլատեացութեան մարզին մէջ Եւրոպական Միութեան անդամ երկիրներու քէական օրէնսգիրքը՝ մասնաւոր ուշադրութիւն դարձնելով ցեղասպանութեան մերժումի հարցին: Այս հարցով քաղաքական համաձայնութիւն գոյացած է, բայց եւ այնպէս Հոլանտա, Հունգարիա, Գերմանիա, Լաթվիա, Ֆրանսա եւ Լեհաստան այս հարցով կարգ մը վերապահութիւններ յայտնած են: Եւրոպայի Հայ Դատի Յանձնախումբը վերոնշեալ որոշումին գործադրութիւնը պատրաստելու նըպատակով ցեղասպանութեան մերժումին դէմ աշխատող կազմակերպութիւնները, ցեղասպանութեան զոհերու շառաւիղներու ընկերակցութիւնները, մարդկային իրաւանց եւ ցեղասպանութեան եւ ալլամերժութեան դէմ պայքարող բոլոր կազմակերպութիւնները 2009-ի սկիզբը հրաւիրած է աշխատանոցի մը: Հանդիպումին պիտի մասնակցին նաեւ Եւրոպական Խորհուրդէն մասնագէտներ եւ Եւրոպական Խորհրդարանի ղեկավարները:

ԳԻՐՔԵՐՈՒ ԱՇԽԱՐՀԵՆ

Թերթիս հաւատարիմ աշխատակից Սուրէն Շէրիքի գիտական-այժմէական հարցերու վերաբերեալ շարք մը գրութիւնները պարունակող հատոր մը լոյս ընծայուած է Երեւանի «Գասպրինտ» տպարանին կողմէ:

«Գիտական-Այժմէական» խորագրով հատորը քաղուած ք-հաւաքածոյ մըն է գիտական, առողջապահական, հոգեբանական, փիլիսոփայական եւ հասարակական նիւթեր շոշափող յօդուածներու, որոնց կարեւոր մէկ մասը լոյս տեսած է հայատառ մամուլի մէջ: Հեղինակը օգտակար մտալոգացումով գիտական եզրերու հայերէն-ֆրանսերէն բառացանկ մըն ալ կը ներկայացնէ:

Նախանձախնդիր ընթերցողին մասնաւորաբար ուշադրութիւնը կը գրաւէ յառաջաբանին հետեւեալ մասը. «Մասնաւոր աշխատութիւն ի գործ դրած ենք թարգմանաբար քաղուած յօդուածներու մէջ որոնել եւ տալ գիտական եզրերու հայերէն համարժէքները»: Մըտահոգութիւն մը, որ դժբախտաբար չի բաժնուիր շատերու կողմէ:

Շնորհաւորութիւն եւ գրական գործունէութեան մէջ յաջողութեան մաղթանք Սուրէն Շէրիքին:

ԿՈՉ՝ ԹՈՒՐՔԻՈՅ ՆԱԽԱԳԱՀԻՆ

Հայաստանի մշակոյթի, արուեստի շուրջ 300 գործիչներ եւ հասարակական կազմակերպութիւններու ղեկավարներ բաց նամակով մը կոչ ըրած են Թուրքիոյ նախագահ Ա. Կիլիճն՝ ճանչնալու Հայոց Յեղասպանութիւնը:

«Հայաստան-Թուրքիա հարեւանութեան բընականոնացումը պահանջում է խիզախ եւ իրապաշտ լուծումներ: Առաջին հերթին մենք կանգնած ենք Հայոց Յեղասպանութեան կընճառոտ հարցի առջեւ: Անկեղծօրէն ընդունինք, որ այս հարցը բաժանել է երկու ժողովուրդներին 1915 թուականից ի վեր: Պարոն նախագահ, այս դէպքում գործ ունենք մարդկութեան դէմ գործադրուած ահուելի ոճիրի մը հետ, որն անժամանցելի է: Սա ո՛չ միայն համայն հայ ժողովրդի ընդհանրական պահանջատիրութիւնն է, այլեւ՝ համաշխարհային հանրութեան, արդար ակնկալութիւնը: Թուրքիայի ընթացիկ դիւանագիտութիւնը եւ քաղաքական մեքենան չեն կարող փակել մեր հաւաքական պատմութեան մուշլ էջը: Թուրքիայի ղեկավարութեան ձեր սերունդը պէտք է ընդունի անհերքելի ճշմարտութիւնը եւ ճանաչի Հայոց Յեղասպանութեան փաստը: Կարծում ենք՝ սա առաջին հերթին հենց թուրք ժողովրդին է անհրաժեշտ: Միայն այդպէս է հնարաւոր փակել այս էջը եւ համարձակ քայլ անել դէպի ապագայ» ըստուած է նամակին մէջ, զոր ստորագրած են, ի միջի այլոց, Պերճ Զէյթնուցեան, Սօս Սարգսեան, Եղուարդ Միրզոյեան, Լեւոն Անանեան, Եղուարդ Թօփչեան, Արա Շիրազ, Անահիտ Թօփչեան:

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՈՒՍԱՆՈՂՆԵՐՈՒ ԲՈՂՈՔԻ ՑՈՅՑԸ

Հայաստանի համայնարաններու եւ կրթական հաստատութիւններու ուսանողներ, նաեւ երիտասարդական կազմակերպութիւններու անդամներ բողոքի ցոյց կազմակերպած են Երեւան՝ ընդդէմ Վրաստանի հայկական եկեղեցիներու հանդէպ կատարուող ոտնձգութիւններուն:

Երիտասարդները նախ քալած են դէպի ՄԱԿ-ի գրասենեակ, ուր բողոքի բաց նամակ տուած են ԻԻՆԵՄԲՕ-ին՝ իբրեւ մշակութային ժառանգութեան պաշտպան միջազգային կառույց: Հոն կոչ եղած է վճռական քայլերով դադարեցնելու կատարուող ապօրինի գործունէութիւնը, կործանումէ փրկելու հայկական եկեղեցիներն ու գերեզմանները, եւ զանոնք վերադարձնելու Հայ Առաքելական Եկեղեցւոյ Վերահայրութեան թեմին:

Հայաստանի մօտ ՄԱԿ-ի ներկայացուցիչը ընդունելով ցուցարարներու պատուիրակութիւնը, խոստացած է նամակը փոխանցել, որպէսզի միջազգային հանրութիւնը ծանօթանայ անոր բովանդակութեան եւ պատկան մարմինները հարցին լուծում տան:

Ապա ուղղուելով դէպի Վրաստանի դեսպանատուն, երիտասարդները հոն շեշտը դրած են երկու հարցի վրայ. նախ՝ դադարեցնել ոտնձգութիւնները հայկական եկեղեցիներու, եւ պղծումները հայկական գերեզմաններու հանդէպ, յետոյ՝ յստակացնել հայկական եկեղեցիներու իրաւական կարգավիճակը: Դեսպանը յայտնած է, թէ ինք զօրաւոր լծակներ չունի Վրաց Ուղղափառ Եկեղեցիին վրայ ազդելու համար, սակայն խոստացած է նամակը փոխանցել վրացական կառավարութեան:

ՍՓԻՒՌՔԱՀԱՅ ԳԻՏՆԱԿԱՆՆԵՐ ԳԻՏՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՒ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱԿԱԴԵՄԻԱՅԻ ԱՆԴԱՄ

Հայաստանի Գիտութիւններու Ազգային Ակադեմիայի ընդհանուր ժողովին որոշումով սփիւռքահայ 78 գիտնականներ կաճառի արտասահմանեան անդամ ընտրուած են:

Նորընտիր անդամներուն մեծամասնութիւնը ԱՄՆ-ի եւ Ռուսաստանի քաղաքացիներ են: Իտալիոյ, Գերմանիոյ, Անգլիոյ, Շուէտի, Աւստրալիոյ, Պարսկաստանի եւ Գանատայի մէջ գործող գիտնականներու կողքին կան հետեւեալ Փրանսահայ գիտնականները. Յարութիւն Գէորգեան (հայագիտութիւն եւ հասարակական գիտութիւններ), Վ. Սաքանեան (կենսաբանութիւն, մանրէաբանութիւն), Զատիկ Մուրատեան (բնագիտութիւն, արեւային մասնիկներու համակարգի աստղաբանագիտութիւն), Պ. Սուքիասեան (չողարձակման փորձաքննութիւն), Ստեֆան Ֆով (բնագիտութիւն, լաբորանտութիւն), Ի. Գէորգեան (ուսողութիւն, ճարտարագիտութիւն):

Անոնք իրաւունք ստացած են իբրեւ փորձագէտներ՝ ելոյթներով մասնակցելու կաճառի գիտական հիմնարկներու աշխատանքներուն եւ տարեկան ընդհանուր ժողովներուն ներկայացնել իրենց գիտական գործունէութեան արդիւնքը:

Գիտնականներուն հետ կատարուող աշխատանքը պիտի համակարգէ կաճառի նորաստեղծ սփիւռքահայ գիտնականներու բաժինը, որուն նպատակն է Հայաստան-Սփիւռք կապերը աշխուժացնել, սփիւռքի գիտական ներուժը համախմբել ու նպաստել Հայաստանի գիտական յառաջընթացին:

ՄԻԱՅՆ... 45 ԵՐԿՎԱՅՐԿԵԱՆ

Մի. Էն. Էն. (CNN) հեռատեսիլի կայանին ցեղասպանութիւններու մասին 3 Դեկտեմբերի սփռումը անգամ մը եւս աղբիւր եղաւ՝ յուսախաբութեան ու վրդովումի: «Ճշացէ՛ք՝ Արիւնոտ Սպանութիւն» խորագիրով ներկայացուած մօտ երկու ժամուան յայտագրին մէջ Հայոց Ցեղասպանութեան յատկացուած բաժինը կը տեւէ՝ 45 երկվայրկեան:

Ամերիկեան ընկերութեան հաշուոյն, յայտնի լրագրող Քրիսթիան Ամանփոլերի արտագրութիւնը տեղ տուաւ հրեաներու կրած կոտորածին, Բուսնոտայի, Գամպոնի, Տարֆուրի մէջ կատարուած ցեղասպանութիւններու, կամ իրաքի մէջ Սատամ Հիւսէյնի օրով կազմակերպուած քիմիական զէնքով յարձակումներու: Սկիզբը շատ կարճ հատուածի մը մէջ յիշուեցան հայերը: Հոն ըսուեցաւ, որ 1915-ի օսմանեան կառավարութեան շրջանին քրիստոնեայ հայերը բռնի տեղահանութեան ենթարկուեցան եւ ասոր ընթացքին 1 միլիոն հայեր, մանուկ, կին կամ ծերունի ներառեալ, իրենց կեանքը կորսնցուցին: Դիտել տրուեցաւ, որ Թուրքիա կը մերժէ պատահարը ճանչնալ որպէս ցեղասպանութիւն:

ԱՄՆ-ի հայկական կազմակերպութիւնները, համոզուած, որ յայտագրին մէջ անբաւարար չափով խօսուած է Հայոց Ցեղասպանութեան մասին, կը հրաւիրեն հայ հաւաքականութիւնը բողոքի նամակներ ուղարկել հեռատեսիլի ընկերութեան:

ԱՊՏՈՒԼԼԱՀ ԿԻԼ ՅԱՌԱՋԻԿԱՅ ՅՈՒՆՈՒԱՐԻՆ ԻՍՐԱՅԷԼ ՊԻՏԻ ԱՅՅԵԼԷ

Թուրքիոյ հանրապետութեան նախագահ Ապտուլլահ Կիլ կը ծրագրէ յառաջիկայ Յունուարի սկիզբը Իսրայէլ պաշտօնական այցելութիւն տալ:

Ըստ թրքական մամուլին, Կիլի այցը մեծ կարեւորութիւն ունի նորընտիր նախագահ Պարաք Օպամայի ղեկավարութեան շրջանին ԱՄՆ-ի կողմէ Հայոց Ցեղասպանութեան ճանաչումը կանխելու տեսանկիւնէն: Կ'ակնկալուի, որ Ապտուլլահ Կիլ Թէյ-Աւիլէն խնդրէ՝ Ուաշինկթոնի եւ ԱՄՆ-ի հրեայ համայնքին վերայ ունեցած իր ազդեցութիւնը այս նպատակին ի նպաստ:

ՊԱՅՔԱՐՈ՞Ղ, ԹԷ ՈՒՐԱՑՈՂ

Ցեղասպանութիւնները կանխելու նպատակաւ ԱՄՆ-ի մէջ ստեղծուած մարմին մը երկու համանախագահները՝ պետական նախկին քարտուղար Մատլէն Օլպրայթ եւ պաշտպանութեան նախկին նախարար Ուիլիամ Քոհէն մամլոյ ասուխի մը ընթացքին խոստահեցան ուղղակի պատասխան մը տալէ Ամերիկայի Հայ Դատի Յանձնախումբի գործավար Արամ Համբարեանի այն հարցումին, թէ երկու համանախագահները այսուհետեւ վերջ պիտի տան Հայոց Ցեղասպանութիւնը ուրանալու ջանքերուն:

Երկուքն ալ անցեալ տարի նամակով դիմած էին ներկայացուցիչներու Տան խօսնակ Նէսի Փելոսին՝ ընդդիմանալով Հայոց Ցեղասպանութեան ճանաչումը պահանջող բանաձեւին: Քոհէն նաեւ, Թուրքիոյ ի նպաստ աշխատանք տանող խմբակի մը վարձատրուած գործակիցն է:

Մամլոյ ասուխի ընթացքին ցեղասպանութեանց դէմ պայքարելու կապակցութեամբ լաւ առաջարկներ ներկայացուցած ըլլալով հանդերձ, երկու անձերը ծանօթ են երկար տարիներ Հայոց Ցեղասպանութեան ուրացման ի նպաստ գործած ըլլալով:

ԺԱՄԱՆԱԿԱՅՈՅՑ
Ս. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ – ՄԿՐՏԻՉ
ՄԱՅՐ ԵԿԵՂԵՑԻ
 Փարիզ

5 Յունուար, Երկուշաբթի
 Երազայոյց Ս. Ծննդեան
 Գիշերային եւ Առաւօտեան ժամերգութիւն՝
 ժամը՝ 9:30-ին,
 Երեկոյեան ժամերգութիւն՝ ժամը՝ 15-ին,
 Ծրագրայոյցի Ս. Պատարագ՝ ժամը՝ 16:30-ին:

6 Յունուար, Երեքշաբթի
 Ծնունդ եւ Աստուածայայտնութիւն
 Տեառն Մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի
 Սկիզբ ժամերգութեանց՝ ժամը 8-ին,
 Ս. Պատարագ՝ ժամը 10:30-ին:

7 Յունուար, Գորեքշաբթի
 Յիշատակ Մտնելոյ
 Սկիզբ ժամերգութեանց՝ ժամը 9-ին,
 Ս. Պատարագ՝ ժամը 10:30-ին կը կատարուի
 հոգեհանգիստ վասն համօրէն ննջեցելոց:

ASSOCIATION ARMÉNIENNE D'AIDE SOCIALE

Au service des Arméniens depuis 1890

Siège Social: 77, rue La Fayette, 75009 PARIS
 Tél. 01 48 78 02 99 - Télécopie 01 42 80 61 45
 Email : aaas.paris@free.fr

Maisons de retraite médicalisées :
 Montmorency (Val d'Oise) : 01.39.83.20.67
 Gonesse (Val d'Oise) : 01.39.85.24.24
 Saint Raphaël (Var) : 04.94.19.51.50

En Arménie :
FONDATION FRANCO-ARMÉNIENNE POUR LE DÉVELOPPEMENT
 13/3 Khandjian, Erevan, frenchfund@web.am

HOMMAGE

Soirée William Saroyan

Saroyan et son centenaire semblent peu inspirer les Arméniens de France. C'est pourquoi cette soirée Saroyan, organisée par l'UGAB, qui a rendu hommage, dans une salle du Musée de la vie romantique, Paris 9e, aux diverses facettes de l'écrivain est mémorable.

Après les paroles de bienvenue de M. Daniel Marchesseau, directeur du Musée, le professeur Dickran Kouymjian qui avait bien connu Saroyan pendant les dernières années de sa vie, a présenté l'écrivain dans des aspects moins connus.

D'abord William Saroyan scénariste de Hollywood et l'histoire exceptionnelle de *The Human Comedy*, qui fut filmé par d'autres, qui connut un immense succès et qui fut à l'origine du premier roman de Saroyan *Get away old*

man. Nous avons eu la projection rarissime d'un court métrage *The Good Job* (MGM 1942) où quelques mots sont prononcés pour la première fois en langue arménienne.

Puis furent introduites les mélodies de William Saroyan jouées par le formidable pianiste Vahan Mardirossian où deux des mélodies sur des thèmes du folklore arménien sont surtout très jazzy, très comédies musicales américaines avec des rythmes syncopés.

Ensuite fut dite par la comédienne Reine Bartève, la longue fable, philosophique comme toutes les fables, « La souris arménienne », nouvelle écrite par Saroyan en 1963 pour la revue *Ararat* qui d'ailleurs est en train de s'éteindre, faute de moyens. Le public suivit cette prestation avec une attention soutenue tant la comédienne s'accapara du texte avec gourmandise et nous le fit vivre comme une pièce de théâtre.

Dickran Kouymjian reprit la parole pour nous parler de William Saroyan, le Parisien, qui s'installa à Paris en 1958. En mai 1960 il acheta l'appartement du 74, rue Taïtbout que nous eûmes le privilège de voir sur l'écran – un appartement banal, avec une cuisine étroite, un appartement plein de livres d'occasion, où Saroyan écrivit six ouvrages, des récits, des lettres fictives à des destinataires inattendus dont une *Lettre à Dieu*. Il faisait sa promenade quotidienne et visitait les galeries de peinture et admirait énormément les peintres. Peu savaient qu'il avait touché lui-même à la peinture. Chaque jour, il écrivait et peignait. Ces dessins, ces peintures reflètent son époque et s'il n'a copié aucun peintre, plusieurs de ses œuvres font penser aux œuvres contemporaines. La peinture était nécessaire à Saroyan. Les propos du professeur Kouymjian furent à chaque fois soutenus par les projections mettant en parallèle les œuvres de Saroyan et celles de ses contemporains, parallèles vraiment intéressants. Saroyan passa ainsi vingt années partagées entre Paris et sa ville natale Fresno. Il vint à Paris pour la dernière fois en 1980 et mourut à Fresno en mai 1981.

La soirée se termina par la musique des contemporains arméniens de Saroyan, Arno Babadjanian et Aram Khatchaturian, que Vahan Mardirossian interpréta avec puissance après nous avoir fait entendre son œuvre pittoresque, créée pour la circonstance, *In Memoriam William Saroyan*, dans laquelle les églises d'Arménie célèbrent le grand écrivain.

Pour cet hommage chaque participant mit tout son cœur et son esprit pour célébrer l'écrivain. L'ensemble régi par Dickran Kouymjian, donna au public une idée plus complète des talents de Saroyan

A.T.M. ◀

DONS À ACHKHAR

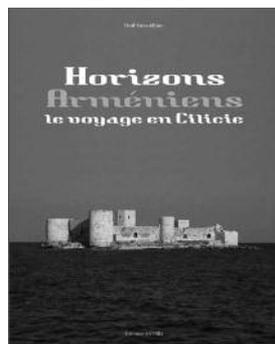
Anonyme	100 €
M. Serge Hékimyan (92300 Levallois-Perret)	42 €
SARL Ohan (13009 Marseille)	32 €
M. et Mme Fanardjian (94 Vitry)	42 €
Mme Virginie Mihran (75116 Paris)	42 €

À la mémoire de Mme Baïdzar Zilberfarb

M. et Mme Der Markarian (92220 Bagneux)	50 €
Mme B. Mavian et Mme A. Marietan (Bagneux et Paris)	50 €

LIVRES PARUS

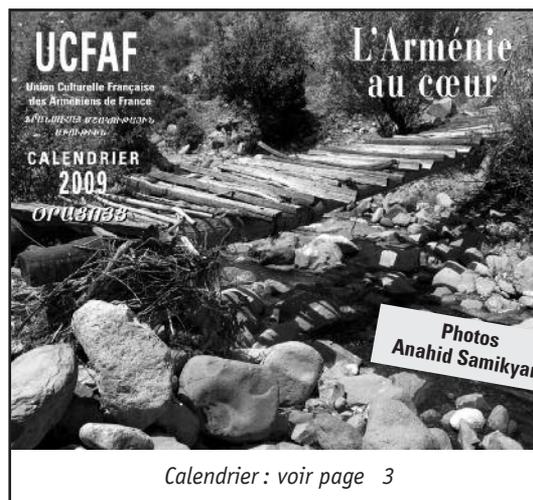
Horizons arméniens – Le voyage en Cilicie.

L'ouvrage présente les horizons arméniens d'un territoire déclaré « territoire interdit aux Arméniens » avec 81 photographies couleur, qui rappellent le passé médiéval de la Cilicie arménienne. Ce panorama est complété par 55 photographies et cartes postales anciennes qui remémo-

rent le rôle joué par la France entre 1909 et 1922 dans cette région. Elles illustrent également la présence arménienne à l'époque moderne en rappelant des scènes de vie ainsi que la mémoire du génocide arménien en Cilicie. Les images d'époque souvent inédites ont une valeur de témoignage inestimable que viennent souligner les commentaires des éditeurs ou de leurs expéditeurs témoins des événements relatés. Une découverte avec un voyage à travers les paysages, le patrimoine et la mémoire arménienne de la Cilicie.

112 pages 139 photographies prix public 27 € - FNAC - Librairie Samuélian.

Calendrier : voir page 3

NECROLOGIE

Madame **MÉLINE FISCHER** née Vézirian est décédée brutalement le 1er décembre à l'âge de 93 ans Ses obsèques ont eu lieu le lundi 8 décembre à l'Eglise Apostolique Arménienne 15 rue Jean Goujon 75008 Paris. *Achkhar* présente ses sincères condoléances à son époux, ses filles, ses petits enfants et à ses nièces et neveux.

AGENDA

PARIS ILE-DE-FRANCE

► Expositions

• Du 27 novembre au 24 décembre – Carzou – Galerie Bernheim Jeune – 83 Fg Saint-Honoré – 27 avenue Matignon – 75008 Paris – 10h30-12h30 et 14h30-18h30 sf dimanche, lundi et jours fériés. Tél. 01 42 66 60 31 – 01 42.66.65.03.

• Du 21 au 30 décembre – Œuvres d'Isabelle Manoukian – D'une rive à l'autre – La petite Galerie – 35 rue de Seine – 75006 Paris

► Concerts

• 18, 19, 20 décembre, 20h30. Chants profonds de l'Arménie. R. Haroutunian, S. Manoukian, Marianne Auricoste. Théâtre La Boutonnière, 25 rue Popincourt 75011 Paris. (15 et 10 €)

► Bal

• Samedi 10 janvier, à partir de 20h30 - Bal annuel de Homenetmen France – Hôtel Le Méridien Etoile – 81 bd Gouvion-Saint Cyr 75017 Paris. Avec la participation de HOVSEP et de son orchestre Gomidas. Réservez au 01.44.05.17.77

► Ciné-club

• Jeudi 22 janvier, 20h. LE PROMENEUR DU CHAMP DE MARS (2005) – Michel Bouquet
Film de Robert Guédiguian
projection suivie d'un débat

UCFAF, 6 cité du Wauxhall 75010 Paris

► Théâtre

• *Conversations avec ma mère* de Santiago Carlos Ovès. Mise en scène Didier Bezace. Avec Isabelle Sadoyan et Didier Bezace. En tournée en France dans plusieurs villes, surveillez les programmes. Spectacle du Théâtre de la Commune d'Aubervilliers, puis scène nationale de Sceaux puis La Coursive de La Rochelle les 21 et 22 janvier 2009.

RÉGION LYONNAISE

► Exposition

• *Les oubliés du pipeline*. Photographies de Grégoire Eloy. Centre du Patrimoine arménien – 14 rue Louis Gallet-26000 Valence. Du 17 octobre 2008 au 8 février 2009. Ouvert du mardi au dimanche de 14h à 17h30 – infos 04.75.80.13.00
www.patrimoinearmenien.org

► Noël arménien à Vaulx-en-Velin

Samedi 10 janvier – 20 heures – organisé par l'UCFAF – Mairie Annexe Sud de Vaulx – rue Joseph Blein près du Stade E. Aubert- Dîner dansant animé par Raffi – Menu de fête – Ambiance festive assurée. PAF 35€ et 30€ adhérents. Sur réservation uniquement avant le 31 décembre au 04.78.01.93.91 (heures de repas) et au 04.78.26.34.46 le mardi de 18h30 à 20 h ou e.mail :jp.mirdjanian@orange.fr

MARSEILLE – PACA

► Noël arménien

Samedi 10 janvier à partir de 20h Dîner dansant Abris's Club- Domaine du Coudon- 75€ Tombola exceptionnelle au profit de l'Arménie, une sculpture de Monique Duret (3.000€). Prix du billet 10€ que vous pouvez acheter dès à présent. Abris's club La Djanik 1167 chemin de Terre Rouge 83200 Toulon. Infos et rés. 04 94 27 10 51- avant le 30.12 – Possibilité de réserver une chambre.

• Dimanche 11 janvier. Messe de Noël arménien – Eglise Saint Jean – La Valette du Var – Chorale Sahag Mesrob

Date limite de réception pour les annonces du n° 461 : mercredi 7 janvier 2009.

EXPOSITION

Andrea Mantegna maître de la Renaissance italienne

Le musée du Louvre présente jusqu'au 5 janvier 2009 une rétrospective exceptionnelle consacrée à l'œuvre de Mantegna (1431-1506), immense artiste du Quattrocento italien, célébré de son vivant comme « Prince des peintres ». Outre les chefs-d'œuvre conservés dans les musées français, l'ensemble est enrichi par des prêts essentiels. L'exposition offre pour la première fois en France l'occasion de découvrir la personnalité aux multiples facettes de cette figure majeure de l'art dont l'œuvre prend un relief extraordinaire à travers cette présentation. Les commissaires, Dominique Thiébaud et Giovanni Agosti ont eu le projet de nous donner à voir de manière chronologique les différents aspects de la carrière de Mantegna, depuis ses premières peintures à Padoue jusqu'aux dernières productions peu avant sa mort à Mantoue. La volonté est visible de situer cette création artistique au cœur d'une époque tournée vers l'Antiquité classique et marquée par la pensée humaniste. Le rayonnement de Mantegna s'est imposé en Italie puis en Europe et son ascendant a été grand sur ses contemporains. Son art rigoureux, volontariste, imprégné de l'idéal antique et son vocabulaire ornemental, s'exprime par l'exaltation d'une vision ferme et héroïque aux vertus hautement poétiques. Sa préoccupation constante des problèmes de la perspective comme inscription majeure, fonde le sens et le lieu de la peinture tout comme sa réflexion sur la représentation de la nature ou l'enjeu permanent de la peinture rivale de la sculpture.

Né au sein d'une famille modeste à Isola di Carturo, un village de Vénétie, Mantegna acquiert sa formation artistique à Padoue dans l'atelier de Francesco Squarione, maître réputé, où il entre comme apprenti dès l'âge de onze ans. Padoue est alors une cité effervescente parmi les plus actives sur le plan intellectuel et artistique. Le jeune Mantegna se meut dans un milieu savant et passionné de culture. Il n'a que dix-sept ans lorsqu'il reçoit avec trois autres comparses la commande d'exécuter les fresques de la chapelle Ovetari dans l'église des Eremitani. Cette décoration qu'il réalisera finalement seul commence en 1448 pour s'achever en 1457. Consacrée à la vie de saint Jacques et de saint Christophe, cette première grande réalisation est capitale par le traitement renouvelé de la perspective, les vues en contre-plongée et la mise en œuvre de raccourcis impressionnants que propose Mantegna. Ces fresques seront presque toutes détruites lors d'un bombardement au printemps 1944. Les parties précédemment détachées ont seules survécu.

Mantegna entreprend en 1453 le *Polyptyque de Saint Luc* destiné à l'église Santa Giustina de Padoue, aujourd'hui à Milan. Douceur et vivacité des coloris,

raffinement des silhouettes, délicatesse de la composition sur fond d'or, qui rappelle l'art byzantin de l'icône, sont les caractères particulièrement perceptibles dans la *Sainte Justine* présentée dans l'exposition. C'est l'époque où Mantegna s'allie à la famille Bellini en épousant la fille du célèbre peintre vénitien Jacopo Bellini. Ainsi, les liens affectifs se doublent de liens esthétiques dont *La Prière au jardin des Oliviers* de la National Gallery de Londres est le témoin significatif d'un moment de sensibilité commune et d'influences partagées.

Entre l'année 1457 et 1459, Mantegna travaille à la réalisation d'un retable commandé pour orner le maître-autel de la basilique San Zeno de Vérone. Cette composition d'une inspiration totalement novatrice mise sur l'unité des personnages et les lignes de la perspective, joue sur l'illusion de l'espace peint qui se prolonge par le cadre de bois suggérant ainsi une troisième dimension que renforcent les guirlandes de fruits suspendues entre les pilastres peints et les colonnes de la corniche. La partie centrale est occupée par la Vierge à l'Enfant sur son trône, entourée par des saints et des anges se détachant sur une composition qui associe une architecture feinte et un riche jardin. La prédelle réunit trois scènes dans l'espace unifié des compartiments. Au centre, *La Crucifixion* entourée par *La Prière au jardin des Oliviers* et *La Résurrection*, trois moments de l'histoire du Christ animés par une extraordinaire poésie qui allie l'originalité de la conception à une atmosphère de sentiments intenses et profonds qui nous entraîne au cœur du drame du Fils de Dieu.

Mantegna peut enfin donner suites aux demandes de Ludovico Gonzague, duc de Mantoue, lettré et admirateur de l'Antiquité. Il restera pendant près d'un demi-siècle attaché à la dynastie des Gonzague. Il met à profit le séjour de la cour pontificale à Mantoue pour réaliser le portrait de dignitaires comme le cardinal Ludovico Trevisani d'une imposante gravité. Il orne de fresques la chapelle du château de San Giorgio. Puis, après un voyage à Florence et à Pise, il entreprend la décoration de la *Camera picta* en 1465, elle durera neuf ans. Les fresques de la *Camera* nommée aussi *Chambre des Epoux* relatent la vie quotidienne de Ludovico Gonzague, de son épouse Barbara de Brandebourg, leur famille, leurs invités, leurs domestiques en une vaste séquence éloquente d'une conception tout à fait singulière. L'artiste imagine d'ordonner ses peintures selon un jeu de rideaux, tirés sur deux des quatre murs. Le mur nord représente, comme sur une scène de théâtre, les Gonzague et leur cour réunis, offerts à la contemplation des spectateurs qui semblent faire intrusion dans leur intimité. Le mur ouest nous met en présence de la rencontre de Ludovico et de son fils Francesco dans un paysage idéal, devant une ville ima-

ginaire où les monuments antiques côtoient des villes fortifiées et des châteaux. Au plafond, un oculus ouvre sur le ciel. Sur la balustrade peinte se tiennent des *putti* et des jeunes femmes renforçant le caractère théâtral et illusionniste d'un art baroque naissant.

Après avoir achevé la *Camera*, Mantegna se tourne vers un sujet sacré en peignant l'admirable *Déploration du Christ* conservée à Milan, tableau saisissant par la vision brutale du Christ mort dont le corps est vu à partir des pieds dans un raccourci stupéfiant.

À la disparition de Ludovico, son fils Federico maintient l'engagement de Mantegna à la cour de Mantoue. Le *Saint Sébastien* du Louvre peint pour être envoyé en France en guise de cadeau pour le mariage de la fille de Federico, exprime l'art de Mantegna à son apogée. S'y conjuguent les références à l'Antiquité et la pensée humaniste à travers la figure du saint martyr placé à la manière d'une statue grecque dans un paysage où éléments d'architecture antique et ville moderne se partagent, avec la nature présente, l'espace du tableau.

En 1484, à la mort de son père, Francesco devient le maître de Mantoue. Mantegna conserve son poste d'artiste officiel. Il peint un sujet populaire de dévotion privée, une *Sainte Famille avec sainte Elisabeth et le petit saint Jean*, remarquable, composé selon une vision très personnelle.

En 1486, Mantegna termine le cycle des Triomphes de César, un hommage grandiose à l'héritage romain qui représente la victoire de Jules César sur la Gaule conçue tel un bas-relief en neuf épisodes qui consacre la gloire de Mantegna et suscite l'admiration générale des contemporains.

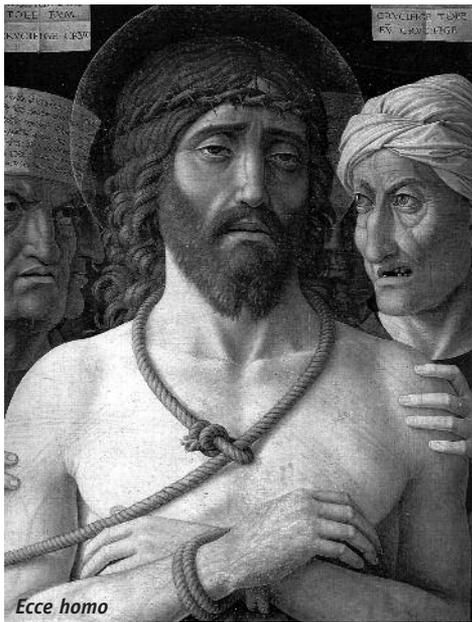
Le peintre poursuit son œuvre d'inspiration religieuse dont le retable votif de la *Vierge de la Victoire* que l'on peut contempler au Louvre. Peinte en 1495-96, le retable témoigne de l'évolution de l'art de Mantegna par l'emploi de rythmes nouveaux où la couleur se fait plus douce, inédite. On retrouve cette orientation de Mantegna dans *L'Adoration des Mages* du Getty Museum de Los Angeles.

Les peintures allégoriques commandées par Isabelle d'Este pour orner son cabinet, son studiolo, sont aujourd'hui au Louvre. *Le Parnasse* et *Le Triomphe de la Vertu*. L'art de Mantegna s'éloigne de la manière austère et tente d'épouser la nouvelle sensibilité en vogue à la cour de Mantoue à travers un programme iconographique complexe, nourri de connaissances littéraires et philosophiques qui exaltent la vertu morale et la sagesse. Mais, certaines peintures de la fin de vie ne rencontrent pas la reconnaissance espérée par l'artiste vieillissant, ainsi *l'Ecce Homo*, pourtant bouleversant d'humanité.

Mantegna aura poursuivi toute sa vie la quête d'une perfection et aura sollicité jusqu'au bout ses capacités créatrices à travers la peinture, la sculpture, le dessin et la gravure dont la puissance inventive n'aura pas laissé indifférent Dürer, le maître de cette pratique.

Marguerite Haladjian ◀

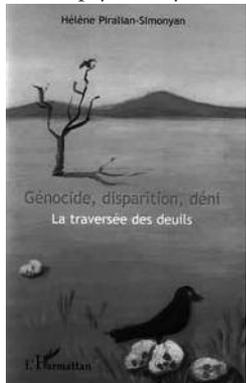
Exposition à ne pas manquer jusqu'au 5 janvier au musée du Louvre ouvert tous les jours sauf le mardi. Nocturnes les mercredis et vendredis.

CONFÉRENCE

Conférence-dîner
d'Hélène Piralian

Le mercredi 3 décembre 2008, eut lieu dans un restaurant du 7e arrondissement de Paris une conférence-dîner de la psychanalyste-philosophe Hélène Piralian-Simonyan organisée par l'ADESI, l'Association internationale pour la promotion des diplômés de l'enseignement supérieur et des grandes écoles. Cette association internationale reflète la richesse de la diversité française. Une quinzaine de personnes y étaient présentes. Aux côtés du cinéaste Serge Avédikian, on pouvait remarquer des personnes des Antilles ou de la Réunion ou encore d'Afrique mais aussi un Allemand ou une psychanalyste libanaise qui a pris aussi la parole.

Hélène Piralian nous a invités à partir de quelques textes de son livre *Génocide, disparition, déni. La traversée des deuils* (*) à une interrogation sur le traumatisme de la disparition. En effet un disparu est quelqu'un qui n'est ni mort ni vivant puisque de lui n'existe aucune trace ni de sa mort ni de sa vie, ce fut d'ailleurs la hantise des soldats de la guerre 1914-1918, nous a-t-elle dit. Plus encore est le

destin du disparu dont la disparition organisée s'accompagne de son déni comme dans un génocide. Il est plus qu'un disparu, « un n'ayant jamais existé » privant ainsi ses descendants d'antécédence donc d'origine. Quel chemin alors pour leur deuil, nécessaire à la vie des vivants ? Le temps se bloque -fixé au passé du temps de la destruction. Il devient nécessaire de maintenir les disparus en permanence, de les maintenir en existence : penser à eux, parler d'eux par amour ou par culpabilité, consciemment ou inconsciemment.

Hélène Piralian a expliqué aussi quel écho cela pouvait avoir sur le versant turc : cas de l'avocate turque Fethiye Çetin dont la grand-mère arménienne lui avait confié son terrible secret quand elle était petite. Dans son livre, *Le livre de ma grand-mère* (**), il y a un mensonge entretenu de la famille et c'est sur quoi va porter l'effondrement de Fethiye qui pleurait chaque jour. Elle ressentait une remise en question de son identité et des repères turco-kémalistes quand elle récitait des poèmes à l'école de la République. Il se créait un vide constitué par le déni, un deuil non fait qui commençait à la tarauder, un deuil commun en héritage de douleur partagée.

Le livre de Fethiye Çetin est devenu un véritable best-seller en Turquie, avec plusieurs rééditions. Hélène Piralian nous informe qu'il semble s'ensuivre un processus émotionnel chez beaucoup de Turcs en retrouvailles avec une histoire non-dite. « Mon histoire est inscrite dans leur histoire » et le verbe commence à prendre le dessus. Serge Avédikian qui revenait d'un voyage professionnel en Turquie nous le confirme. Le cinéaste franco-arménien pense qu'on peut prévoir une reconnaissance massive du génocide de 1915 dans la société civile turque grâce au phénomène des blogs en internet.

Nil Agopoff ◀

(*) Editions L'Harmattan, 7 rue de l'École Polytechnique 75005 Paris - Site web : www.editions-harmattan.fr/

(**) Éditions de l'Aube.

Pour joindre Achkhar,
veuillez vous adresser soit :

par courrier :

Achkhar - 6 cité du Wauxhall 75010 Paris

par fax : 01 42 08 09 70

par courriel : achkhar@free.fr

CINÉ-CLUB ROUBEN MAMOULIAN

Aram de Robert Kéchichian

Le ciné-club de l'UCFAF a maintenant un peu plus de 3 ans d'existence dans la région parisienne et, grâce à la passion et aux efforts continus d'Arto Pehlivanian, responsable de la programmation, les cinéphiles de province, dans les régions de Lyon, Valence et Marseille peuvent également apprécier, voir et/ou revoir des films arméniens, des films qui parlent des Arméniens ou des films aux valeurs universelles. Le jeudi 11 décembre, la dernière projection de l'année était consacrée au film *Aram* de Robert Kéchichian, en présence du réalisateur.

Le héros, Aram, revient en France après s'être exilé pendant la guerre du Karabagh, pour une transaction d'armes avec un groupe de Kurdes et pour mettre au clair un conflit ancien avec son père qui le tient responsable de l'infirmité de son jeune frère, survenue à la suite d'un attentat qui a mal tourné. *Aram*, dont nous avons déjà rendu compte dans ces colonnes au moment de sa sortie, est traversé de plusieurs questions: le bannissement du fils par son père, la résistance par la lutte armée pour faire reconnaître le génocide, et le recommencement sans fin de la violence, avec les conséquences dramatiques que cela comporte.

Pendant le débat, Robert Kéchichian n'a pas hésité à parler de son parcours personnel avant de réaliser ce film, ce qui lui permet de revenir sur ses propres relations avec son père et sur l'action armée des Arméniens des années 1970-80, qui a déterminé son engagement dans la communauté à partir de l'attentat du pont de Bir-Hakeim-Grenelle à Paris; se sentant alors très proche des luttes de libération nationale en Algérie, en Afrique, au Vietnam, et ayant baigné dans une atmosphère où la conscience de ses origines et des rituels étaient présents, paradoxalement, il a expliqué qu'il se tenait éloigné des Arméniens en France par refus de l'attitude de victime. En réalisant *Aram*, R. Kéchichian a voulu rendre hommage aux Arméniens de sa génération. Les questions posées ont mis en lumière la perception que l'on a pu avoir des attentats anti-turcs ciblés, entre actes de terrorisme ou de résistance et leurs répercussions politiques en diaspora. La discussion a ensuite porté sur le personnage d'Aram, « héros minéral, tragique et romantique », ainsi que sur la forme du film: un style épuré, peu de dialogues mais un jeu d'acteurs qui expriment admirablement le cercle infernal de la violence par leur gestuelle et leurs expressions, des cadrages stricts et des contrastes de lumière dignes des grands films noirs qui ont largement inspiré le réalisateur.

La soirée s'est déroulée chaleureusement et en plus des qualités cinématographiques du film, le public a été sensible à la simplicité et au franc-parler de Robert Kéchichian qui s'est déclaré prêt à renouveler l'expérience. À bientôt, donc!

Anahid Samikyan ◀

LES RECETTES DE TANTE SUZANNE

Moules farcies (Oul agantchi dolma)

Entrée froide pour 6 personnes

24 grosses moules d'Espagne
1 kg d'oignons / 200 g de riz rond / 100 g de pignons
1/2 verre à moutarde d'huile d'olive
50 g de raisins de Corinthe
5 cuillerées à soupe de persil plat
1/2 cuillerée à café de cannelle
1 cuillerée à café de piment de la Jamaïque / sel, poivre.

- Gratter les moules, enlever la barbe, laver plusieurs fois.
- Avec la pointe d'un couteau, ouvrir chaque moule sans détacher le couvercle
- Récupérer le jus et le filtrer
- Détacher la chair sans enlever la moule de la coquille.

La farce

- Emincer l'oignon très finement, le faire suer à couvert pendant 10 minutes
- Ajouter 1/2 verre d'eau et continuer la cuisson pendant 10 mn, toujours à couvert
- Découvrir la poêle, s'il reste de l'eau, faire évaporer, ajouter l'huile d'olive et faire cuire 2 mn
- Ajouter le riz bien lavé, mélanger avec les oignons et les autres ingrédients, saler, poivrer. Mettre 1/2 verre d'eau et cuire 5 mn.
- Laisser reposer la farce 1 heure
- Garnir chaque moule
- Ranger dans une sauteuse en fermant les moules
- Ajouter le jus des moules récupéré et filtré
- Couvrir d'eau jusqu'au ras de l'assiette
- Cuire, couvercle fermé, 20 mn

(vin conseillé : picpoul de Pinet, avec modération).

Anouch Abour

Dessert traditionnel du Jour de l'An.

Pour 12 personnes

500 g de gorgode (blé) / 500 de sucre / 250 g d'abricots secs
250 g de pruneaux / 200 g de raisins de Smyrne
150 g de pignons / cannelle (facultatif) / noix pilées ou amandes

- Faire tremper le gorgode deux heures dans de l'eau froide.
- Mettre ensuite le gorgode à cuire dans une marmite avec 5 litres d'eau à feu doux pendant 2h30.
- Vérifier l'eau, au besoin ajouter de l'eau chaude
- Ajouter au gorgode le sucre, les fruits secs et les pignons, faire cuire encore 30 minutes
- Vérifier la cuisson, le tout doit finir assez liquide car en refroidissant, la soupe épaissit.
- Verser dans des plats ou des coupelles
- Au moment de servir, saupoudrer de noix d'amandes pilées et d'un peu de cannelle (suivant le goût de chacun)
- Décorer avec quelques cerneaux de noix entiers

Ce dessert symbolise l'abondance pour la nouvelle année !

Bulletin d'abonnement

Oui, je souhaite recevoir *Achkhar* chaque quinzaine

Nom Prénom

Adresse

Code postal Ville

TARIFS

France 6 mois (11 n°) : 35 € - 1 an (22 n°) : 68 € - Soutien : 110 €

Etranger 85 € pour 1 an par virement (100 € par chèque)

par chèque bancaire ou postal à l'ordre de SARL NAREK

par virement IBAN à FR52.20041000 0123 9745 3H02 038 — BIC PSSTFRPPPAR (depuis l'étranger)

Merci de libeller et adresser votre règlement à : Société Narek (Achkhar) - 6, cité du Wauxhall, 75010 Paris

Panorama de la littérature et de la musique arméniennes du XIXe siècle

Daniel Varoujan

Un poète de génie au destin tragique (1884-1915)

Daniel Varoujan (son nom de famille était Tcheboukharian) est né en 1884 sous le règne du sultan Abdul Hamid II à Perkenig près de Sébaste (Anatolie). Son père Krikor part pour Constantinople où il travaille dans les douanes, la famille le rejoint en 1896. Daniel, qui est le fils aîné, étudie de 1896 à 1898 chez les pères Mekhitaristes à l'école de Sakezaghadj puis au pensionnat de Kadikeugh.

De 1898 à 1902, Daniel est envoyé à Venise, toujours chez les pères Mekhitaristes à l'école Mourad-Raphaélian où il commence à écrire. Sa première poésie est publiée en 1904 sous le nom de Daniel Tchouboukhar et son premier recueil *Les Frémissements* pour la première fois sous la signature de Daniel Varoujan en 1906 : « *Je sens que Venise a exercé son influence sur moi, avec ses trésors chatoyants de couleurs, d'ombres et de lumières. C'est une ville où il est impossible de penser sans recourir à des images* » (lettre à Vartkès Aharonian).

Archag Tchobanian et Vahan. Tékéyan voient déjà en lui un grand poète.

Dès 1907 il évoque le sang versé par les Arméniens massacrés et persécutés pendant le règne d'Abdul Hamid, notamment dans son poème « Le massacre ».

Le jeune poète suit les cours de littérature et de sciences humaines de l'Université de Gand en Belgique jusqu'en 1909 où il découvre la culture occidentale et en particulier la poésie française (Hugo, Baudelaire, Verhaeren). Il tombe amoureux, sans retour, et évoque cette période « *Il y a des heures où je deviens mon propre ennemi et où je me fais peur. J'ai essayé d'oublier les blessures de mon cœur en écrivant, en produisant quelques poésies, cela a été impossible et ce que j'ai écrit n'est que poison, amertume, des pages qu'on croirait trempées dans mes souffrances* » (1907). En 1908 il pleure sur sa grande solitude et vit avec l'idée du suicide, non seulement à cause de son amour désespéré mais aussi à cause de sa situation financière où sa maigre bourse arrive souvent avec beaucoup de retard.

Daniel Varoujan publie *Le Cœur de la race* dont la première édition est épuisée en un seul jour. C'est un chant de lutte, de vengeance, un Chant à la patrie, au sang versé, aux exilés, avec la douloureuse plainte de la mère qui attend son fils, aux combattants valeureux.

LA TERRE ROUGE

Sur ma table de travail, dans ce vase,
Repose une poignée de terre prise
Aux champs de mon pays...

C'est un cadeau, - celui qui me l'offrit
Crut y serrer son cœur, mais ne pensa jamais
Qu'il me donnait aussi le cœur de ses ancêtres

Je la contemple [...]

Et que de longues heures passées
Dans le silence et la tristesse
À laisser mes yeux se river sur elle, la fertile,
Au point que mes regards y voudraient pousser des racines.

[...]

Cette terre me pousse aux larmes ou aux Rugissements

Sans que mon sang ne puisse s'en défendre,

Et me pousse à armer mon poing

Et de ce poing me tenir toute l'âme.

(traduction Luc-André Marcel – extrait)

En 1909 il retourne dans sa province natale, épouse Araxie Tachdjian après six mois de drames et enseigne. Il commence à écrire les poésies des *Chants païens*. En 1912, il s'établit définitivement avec sa famille à Constantinople où voient le jour ses *Chants païens* qui loue la liberté, la beauté. Cette œuvre a beaucoup de succès et est très prisée dans les soirées littéraires, en particulier par Krikor Zohrab et Roupen Zartarian. L'influence de Baudelaire (*Les Fleurs du mal – Hymne à la beauté*) et de Leconte de Lisle (*Poèmes barbares*) se ressent. Varoujan se libère et écrit la sensualité et l'érotisme.

[...] Je contemple une Circassienne au beau corps vigoureux...

De son corps et de sa chevelure parfumée, se dégage flots par flots

Une mer de volupté, où je nage avec joie [...]

Et elle danse, elle danse, elle danse en tourbillonnant...

Sur son front perlent des gouttes de sueur, ..

De roseau flexible elle se mue en peuplier farouche,

Et parfois d'un bond animé de secousses, elle semble briser soudainement son tronc superbe,

Comme du cristal, en éclats de poussière [...]

Il est nommé directeur de l'École Saint Grégoire l'Illuminateur, après y avoir enseigné, le français, la littérature arménienne et l'économie politique. Il organise des spectacles, des conférences, des représentations théâtrales pour établir des liens culturels dans la communauté. Sous sa direction, le lycée devient un centre d'échanges d'idées. Il donne des conférences sur Alichan, Béchtigachilian, Siamanto.

En 1908 il écrivait : « *La vie païenne me séduit chaque jour un peu plus. Si aujourd'hui c'était possible, je changerais de religion et j'embrasserais avec joie le paganisme poétique* ». En 1914 il fonde avec d'autres Écrivains arméniens un cercle littéraire qui se réclame de l'ère pré-chrétienne et païenne. Il écrit plus tard *Fleurs du Golgotha* chantant la lutte des travailleurs.

À Sébaste, début 1915 son père est assassiné, sa mère et ses deux jeunes frères, Bédros et Archag sont tués pendant la déportation. Le seul survivant sera son frère Vahan.

Comme nombre d'intellectuels arméniens, Daniel Varoujan est arrêté le 24 avril et exilé. Il est assassiné le 26 août 1915, atrocement mutilé près de Tchankire. Il avait 31 ans. On pense qu'il est mort à côté de son ami Roupen Sévag. Le 24 août était venu de Constantinople un ordre de transfert vers Ayache.

Pendant sa brève captivité Varoujan avait continué à écrire son *Chant du pain*, hymne païen à son village, à la vie paisible des campagnes, à la terre et à la liberté de l'homme, œuvre inachevée, qui sera publiée en 1921

SEMILLES

Sème, sème, même de l'autre côté de la frontière

Sème comme des étoiles, comme des vagues.

Qu'importe si les bouvreuils pillent tes grains,

Le Seigneur Dieu à la place sèmera des perles fines.

(extrait de Le chant du Pain, traduction Louise Kiffer)

Le 9 février 1958, un mémorial à Daniel Varoujan fut inauguré à Gand, dans l'université où il fit ses études. Une plaque commémorative y a été posée avec inscriptions en français, en anglais et en flamand. À Yerevan, une rue et une école portent son nom. Il est traduit, mais pas assez, en russe, français et anglais.

Daniel Varoujan projetait d'écrire *Le Chant du vin*. La poésie de Varoujan a une telle richesse et une telle puissance que sa lecture pourrait être un aiguillon pour ceux qui ne peuvent le lire en arménien et qui désirent apprendre.

A. T. Mavian ◀